

ԱՊՈՂԻՆԱՐԵԱՆ ՀԱՏԱԿՈՏՈՐՔ ՀԱՅ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Բանասիրական հետազոտությունների ընթացքին առիթն ունեցալ անդրադառնալու՝ որ Տիմոթեոս Կուզի Հակաճառութեան թարգմանությունն միջոցաւ՝ մի շարք ապոլինարեան հատակոտորներ տարածուած են հայ աստուածաբանական գրականութեան մէջ: Բնականօրէն հետաքրքրական է փնտռել սոյն հատակոտորներու հետքերը առհասարակ հայ աստուածաբաններու գրութեանց մէջ, բայց առաջին առթիւ նկատի պիտի ունենամ միայն երկու կարեւոր աղբիւրներ. Գիրք Թղթոց եւ Կնիք Հաւատոյ:

Ապոլինար որդին է համանուն աղեքսանդրացի քահանային, որ իբր քերականութեան ուսուցիչ՝ նախ Վերիտոն (Պէյրութ) եւ ապա Լաւողիկիա ի Սիւրիա կը ճանապարհորդէ: Ապոլինար կրտսերն ծնաւ Լաւողիկիա, տակաւին որպէս ընթերցող իր հօր հետ Թէոդոտոս Եպիսկոպոսի կողմանէ արտաքսուեցաւ քրիստոնէական համայնքէն՝ հեթանոսական դասախօսութեանց ունկնդրութեան պատճառաւ: 346 թուին Գէորգ Եպիսկոպոս Լաւողիկիոյ՝ արտաքսեց զինք որպէս անուղղափառ: Տարիներ ետք՝ 360ին Գէորգ ինք հեռացուեցաւ աթոռէն եւ Պեղազիոս Եպիսկոպոս ստանձնեց առաջնորդական պաշտօնը: Մինչ այդ Ապոլինար իր սուրբ-գրական մեկնողական եւ քրիստոսաբանական գրութիւններուն շնորհիւ՝ իբր հոգեւորական եւ աստուածաբան համբաւ եւ ազդեցութիւն չահած էր. այդ իսկ պատճառաւ թերեւ միեւնոյն տարին իր կուսակիցներուն կողմէ ընտրուեցաւ իբր «հակաթոռ» եպիսկոպոս: Հաւանօրէն եկեղեցական-քրիստոսաբանական վէճերու հետեւանքով՝ 373-74 թուին նա կը գտնուի Անտիոք՝ ուսուցչական պաշտօնով: 377 թ. Ապոլինար եւ իր աշակերտը Տիմոթեոս կը դատապարտուին Հռովմի մէջ՝ իրենց հերետիկոսական գաղափարներուն համար: 381 թուի Կ. Պոլսոյ Ժողովին՝ ապոլինարեան վարթութիւն Կ. Պոլսոյ Ժողովին կը դատապարտուի զապետութիւնը կրկին կը դատապարտուի պաշտօնապէս: 385-95 թթ. Ապոլինար վախճանեցաւ՝ ետին թողլով գրական հարուստ ժառանգութիւն, որու ուղղափառութիւնը ցայսօր տարակարծութեան եւ վէճի առարկայ կը մնայ:

Ապոլինարեան աստուածաբանական գրականութենէն օգտուած են՝ գիտութեամբ կամ անգիտութեամբ, Կիւրեղ Աղեքսանդրացի, Եւտիմէս միաբնակն եւ համբաւաւոր Տիմոթեոս եպս. Աղեքսանդրացի՝ կոչեցեալ Կուզ կամ էլուրոս: Իր Հակաճառութիւն առ Սահմանեալսն ի Ժողովոյն Քաղկեդոնի աշխատութեան մէջ լայնօրէն օգտագործեր է Ապոլինարի գրութիւնները «Հռովմայ Յուլիոս Եպիսկոպոսապետ»ի անուան ներքոյ: Այս Հակաճառութեան միջնորդութեամբ՝ ապոլինարեան հատակոտորներ տարածուած են Գիրք Թղթոց եւ Կնիք Հաւատոյ Ժողովածուներու մէջ, եւ ուղղակի կամ անուղղակի անցած՝ Սոսրովիկ Թարգմանչի (Ը. դար), Անանիա Սանահնեցիի (ԺԱ. դար) եւ այլ աստուածաբաններու թուղթերուն, ճառերուն եւ հաւատոյ խոստովանութեանց մէջ:

Հակաճառութեան հրատարակիչները, Կարապետ Ծ. Վարդապետ Տէր Մկրտչեան եւ Երուանդ Վրդ. Տէր-Մինասեանց, իրենց Յառաջաբանին մէջ՝ բաղդաստութեամբ ապացուցեր են Տիմոթեոսի օգտագործած որոշ աղբիւրներու եւ կարգ մը հայ հեղինակներու գրութեանց աւրնչութիւնը¹: Հետաքրքրական են յատկապէս հետեւեալ համեմատութիւնները:

1. Յուլիոս Եպս. Հռովմայեցւոյ (ՏՀ 261) եւ Սոսրովիկ Թարգմանչի Թուղթ առ Տէր Սարգիս Եպս. Գերադիկորայ (179²), գրութեանց նմանութիւնը:

2. Յուլիոս Եպիսկոպոսի գրութեան (ՏՀ 132-33) եւ Սահակ կթղ. Ձորափորեցիի (678-703) «Ընդդէմ երկաբնակաց Նեստորականաց» թուղթին (ԳԹ, 446-47)³ նմանութիւնը:

¹ Տիմոթեոսի Եպիսկոպոսապետի Աղեքսանդրեայ Հակաճառութիւն առ սահմանեալսն ի Ժողովոյն Քաղկեդոնի (ՏՀ) ի լոյս ընծայեալ աշխատութեամբ Կարապետ Ծ. Վարդապետի եւ Երուանդ Վարդապետի, Ս. էջմիածին, 1908, Յառաջաբան, էջ ԺԷ-ԺԸ:

² Գարեգին վրդ. Յովսէփեան, Սոսրովիկ Թարգմանչի Ը. դար, Վաղարշապատ, 1899, 149-83:

³ Գիրք Թղթոց (ԳԹ), Թիֆլիս, 1901, 413-82: Ըստ Երուանդ Տէր Մինասեանի, Հայոց եկեղեցու յարաբերութիւնները Ասորւոց եկեղեցիների հետ, էջմիածին,

Բազմահմուտ հեղինակները սակայն՝ ոչ մէկ ակնարկութիւն կ'ընեն Ապողինարի մասին հաւատալով որ խնդրոյ առարկայ գրութիւնները իսկապէս Հռովմայ Յուլիոս Եպիսկոպոսի (337–352) «Երկերից» քաղուած են⁴: Նմանապէս Հ. Ներսէս Վրդ. Ակինեան⁵, Տիմոթէոս Կուզի նուիրեալ իր ուսումնասիրութեան մէջ կը բացայայտէ Կուզի Հակաֆառիսէական եւ Մաթուսաղայի, Յուրտաւայ Մովսէս Եպիսկոպոսի կամ Վրթանէսի թուղթերուն յարաբերութիւնները եւ կը հաստատէ. «Հայք օգտուած են Տիմոթէոսէն՝ մասնաւորապէս ամփոփուած գտնելով հոն Ս. Հարց եւ այլոց գրութիւններէն հատուածներ, որոնք այլուստ անմատչելի էին իրենց. այսպէս Յուլիոս Քառաֆառիսէոսի, Յովհաննէս Երուսաղէմացոյ եւն. գրութիւնը»⁶: Անուանի հայագէտն եւս ոեւէ բացատրութիւն չի հաղորդեր «Յուլիոս Քառաֆառիսէոս»-ի երկերու մասին:

Յուլիոս Եպիսկոպոսապետ կամ կեղծ Ապողինար՝ որպէս ուղղափառ աստուածաբան՝ ըստ երեւոյթի Հայոց ծանօթ էր արդէն Ե. դարուն: Բաբգէն Ոթմսեցի կաթողիկոսի (490–516) օրով գումարեալ Դուինի Ժողովին (508)՝ «Հայոց ի Պարսս առ Ուղղափառս» գրած թուղթին մէջ՝ Յուլիոս կը յիշատակուի փառաւոր պատուով. «Եւ Յուլիոս գԱրեւմտացն ճանապարհին կենաց առաջնորդ»: Առաջին պիտառութիւնը կը գտնենք Ստեփանոս Սիւնեցի արքեպիսկոպոսի (է. դար) առ Գերմանոս թուղթին մէջ, որ սակայն կարող է ուղղակի յունարէնէ թարգմանուած լինել. «Գրէ եւ Յուլիոս Եպիսկոպոսապետն Հռոմայ, ասէ. Ոչ մի անջատումն Բանին եւ մարմնոյ նորա, բերի յաստուածային Գիրս, այլ է մի անձնաւորութիւն, մի ներգործութիւն, մի դէմ, բոլոր Աստուած եւ բոլոր մարդ:» Միեւնոյն դարուն, Սահակ Զորափորեցի կաթողիկոս (678–703) ընդգէմ երկաբնակ Նեստորականաց թուղթին մէջ՝ առաջին անգամ ըլլալով լայն պիտառութիւնները յատուկ կը բերէ Ապողինարի առ Դիոթիւններ յառաջ կը բերէ Ապողինարի առ Դիոթիւններ եւ «Յաղագս հաւատոյ եւ մարմնաւորութեան» գրութիւններէն: Վասպուրականի Գագիկ Ա. Թագաւորի (Ժ. դար) եւ Նաչիկ Ար-

շարունի (972–992) կամ Սամուէլ Կամըր-Ջաճորեցոյ թուղթերը կը բովանդակեն անդրագոյն պիտառութիւններ: Հայք սակայն ծանօթ էին նաեւ Ապողինարի անուղղափառ կարծեաց: Գիրք Թղթոց հաւաքածոյին մէջ բազմիցս կը յիշուի եւ կը դատապարտուի նա որպէս աղանդաւոր: Ապողինարեան հերետիկոսութեան լաւագոյն բնութագրութիւնը կը գտնենք Ստեփանոս Սիւնեցոյ առ Գերմանոս թուղթին մէջ.

ա. «Արդ՝ զո՞ր արդեւք ի բաց բառնայցէք ի բնութեանցն. զմարմնն թէ զհոգին, թէ զաստուածութիւնն: Զի եթէ երկուս խոստովանիք բնութիւնս, ի բաց բարձ զհոգին ըստ Ապողինարի, թերակատար եղիցի ապա եւ փրկութիւնն մեր, եւ կամ ի բաց առ զմարմինն եւ հետեւեալ Եւտիքեայ առ աչաւք եւ ցնորիւք ասել զմարմնաւորութիւնն Տեառն, կամ որոշեալ զաստուածութիւնն եւ սոսկ մարդ զնա խոստովանեալ ըստ Նեստորի» եւն.:

բ. «Արդ թէ ասէք առեալ Քրիստոսի զբոլոր բնութիւնն Առամայ, ունէր ապա զկաման, զի կամք հոգւոյ են ծնունդ, եւ եթէ ոչ ունէր զկաման, եւ ոչ հոգի, եւ ի հարկէ ասէք հետեւել ձեզ Ապողինարի, որ մարմին առանց հոգւոյ ասէր՝ առեալ Բանին:»

Ապողինարի կեանքի եւ գրութեանց մասին լաւագոյն ուսումնասիրական հրատարակութիւնը կարելի է համարել Հ. Լիցմաննի «Ապողինար Լաոդիկեցի եւ իր Դպրոցը» աշխատութիւնը⁷: Հեղինակը հմտալից սերտողութեան մը կողքին՝ համատեղած է Ապողինարի եւ իր աշակերտներու գրութեանց մնացորդքն, որոնք պահուած են Բիւզանդական եւ ասորական աղբիւրներու մէջ: Կիւրեղ եւ Տիմոթէոս Աղեքսանդրացի հայրապետները, հաւանօրէն առանց իմանալու՝ ընդարձակօրէն օգտագործած են Ապողինարի եւ իր Դպրոցի գրականութիւնը՝ որպէս վաղ շրջանի ուղղափառ հայրերու գործեր: Յատկապէս Տիմոթէոս Կուզ իր Հակաֆառիսէական մէջ որոշ գրութիւններ բազմիցս պիտառու է եւ այդ կերպով վերջնական կորուս-

⁷ Hans Lietzmann, *Apollinaris von Laodicea und seine Schule* (Texte und Untersuchungen), Tübingen, 1904, reprographischer Nachdruck: Georg Olms Verlag, Hildesheim–New York, 1970. Տե՛ն եւ Ապողինարի աստուածաբանութեան նոր ուսումնասիրութիւն մը. Ekkehard Mühlenberg, *Apollinaris von Laodicea*, Göttingen, 1969.

տէ փրկած ապողինարեան աղանդի յիշատակաբաններու մի մասը:

Հակաֆառիսէական հայերէն թարգմանութիւնը կատարուած է 554–55 թուին՝ Դուինի Բ. Ժողովի առնչութեամբ: *Narratio de Rebus Armeniae* եւ այլ աղբիւրներ կը վկայեն թէ Հայք Տիմոթէոսի գործը թարգմանել են Ներսէս Բ. Բագրեւանդացի կաթողիկոսի օրով, հայկական թուականութեան սկիզբը, Յուստինիանոս Կայսեր 28րդ եւ Պոստոլ Անուշիրվան արքայի 24րդ տարին (554–55)⁸:

Ապողինարեան գրականութեան առնչուող երկրորդ աղբիւրն է՝ Կնիք Հաւատոյ⁹, յորում համահաւաքեալ կան հայ եւ օտար-բիւզանդացի, աղեքսանդրացի, ասորի եւ լատինական, եկեղեցական հայրերու գրութիւնները՝ դասաւորեալ համաձայն տարբեր նիւթերու: Ըստ Կարապետ Եպս. Տէր Մկրտչեանի տեսութեան՝ սոյն արժեքաւոր ժողովածուն աշխատանքն է Յովհանն Մայրավանեցի կամ Մայրագոմեցի վարհանի, յաւուրս Կոմիտաս Կաթողիկոսի (615–628): Ինք Հայ Եկեղեցոյ ուղղափառ դաւանութեան հաւատարիմ հոգեւորական մըն էր, բայց իր աշակերտներէն ոմանք, յատկապէս «Սարգիս Հերձուածող», երեւութական աղանդին յարեցան կամ հետեւեցան¹⁰: Այդ պատճառաւ Մայրագոմեցոյ անունը արատաւորուեցաւ եւ իր ճառերը վերագրուեցան Յովհան Մանդակունի կաթողիկոսի (478–490)¹¹:

Երրորդ աղբիւրը՝ Գիրք Թղթոց, կը բովանդակէ հայ աստուածաբաններու թղթակցութիւնները՝ Բիւզանդիոնի, Ասորիքի եւ Աղեքսանդրիոյ, ինչպէս եւ դրացի Վրաստանի եկեղեցական հայրերուն հետ: Սկզբնական մասը (Ե-Է. դար) յետագային ճոխացուած է նորանոր գրութիւններով՝ մինչեւ Ժ. դար: Հաւաքածոյի վերջին վկայութիւնը կարելի է նկատել Գրիգոր

Նարեկացոյ թուղթը՝ Թ. 92¹²: Մնացեալ փաստաթուղթերը¹³ անկասկած աւելացուած են ընդօրինակող գրիչներու կողմանէ:

Յակոբ Անասեան իր Հայկական Մատենագիտութեան առաջին հատորին մէջ համառոտակի կը խօսի Ապողինար Լաոդիկեցոյ վարդապետութեան եւ գրութեանց մասին¹⁴: Նա յատկապէս կը թուէ Ղեւտացոյց գրքի խմբագրեալ մեկնութեան հատածները՝ որոնք պահուած են հայերէն ձեռագրաց մէջ, հետեւողութեամբ Գարեգին Զարբհանալեանի եւ Ալմոյ Զանուլիի նկարագրութեանց¹⁵: Այդ առթիւ Անասեան կը գրէ. «Ինչպէս մատնացոյց է արուել՝ ասորական գրականութեան մէջ Ապողինարից որոշ գործեր ուղղափառ համարուած ուրիշ մատենագիրներին՝ Գրիգոր Աբանջեղագործի, Յուլիոս Հռոմայեցու, Աթանաս Աղեքսանդրացու անուան տակ են դրուած: Շատ հաւանական է, որ հայ մատենագիրութեան մէջ եւս յայտնաբերուի նման փաստ՝ եթէ հետազոտութիւն կատարուի այդ ուղղութեամբ»¹⁶:

Ներկայ սերտողութեան առարկան՝ հետազոտութիւնն է այդ փաստի: Ապողինարի հինգ գրութեանց հատակոտորները պիտի խմբաւորեմ եւ ստուգեմ, նշելով անոնց փոխանցումը Կնիք Հաւատոյ եւ Գիրք Թղթոց ժողովածուներու մէջ: Երկու հատակոտորներ եւս պիտի քննարկեմ Ապողինարեան Դպրոցի գրականութեան՝ որոնք կը կրեն Վիտալիս Եպիսկոպոսի եւ Փիլիկոսի անունները: Գրութեանս արդիւնքը վստահօրէն կարող է օգտակար հանդիսանալ հայ աստուածաբանական գրականութեան առաւել խոր եւ բազմակողմանի ուսումնասիրութեան:

ԴՐ. ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. Գ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

⁸ Մ. Գ. Գրիգորեան, «Դիտողութիւններ Դիոսկորոս Աղեքսանդրացոյ մահուան թուականի մասին», ՀԱ, 1972, 59–72:

⁹ Կնիք հաւատոյ ընդհանուր սուրբ եկեղեցոյ (ԿՀ), էջմիածին, 1914:

¹⁰ Ստեփանոս Ասողկ Զարոնցի, Պատմութիւն Տիեզերական, Ս. Պետերբուրգ, 1885, 88:

¹¹ Տեառն Յովհաննու Մանդակունոյ Հայոց հայրապետի փառք, Բ. տպագրութիւն, Վենետիկ, 1860: Ուսումնասիրութիւն Կարապետ Եպս. Տէր Մկրտչեանի, Շոգա-կաթ, էջմիածին, 1913, 84–113:

¹² «Թուղթ ամենաշնորհ վարդապետին Գրիգորի Նարեկացոյ», ԳԹ, 498–502:

¹³ ԳԹ, թուղթ 93–98, էջ 503–536:

¹⁴ Յակոբ Անասեան, Հայկական մատենագիտութիւն Ե-ԺԷ դդ., Ա, Երեւան, 1959, 1041–42:

¹⁵ Նոյն անդ, 1042–47. Հ. Գարեգին Զարբհանալեան, Մատենադարան հայկական քարգմանութեանց նախնաց, Վենետիկ, 1889, 310–15, 329–30: Almo Zanolli, «Un très ancien commentaire grec sur le Lévitique conservé en arménien», Bazmavêp, 1932–1933.

¹⁶ Նոյն անդ, 1042:

1908, 289–90, սոյն թուղթի հեղինակն է Սահակ Գ. կաթողիկոս Զորափորեցի:

⁴ ՏՀ, Յառաջաբան, ԺԹ-Ի:

⁵ Հ. Ներսէս Ակինեան, Տիմոթէոս Կուզ հայ մատենագիրութեան մէջ, Վիեննա, 1909՝ «Աղգ. Մատենադարան» ԾԸ., 31–41:

⁶ Նոյն անդ, 32:

Ա.

«ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՅՈՒՂԻԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ
ՀՈՌՈՎՄԱՅ՝ Ի ԹՂԹՈՅՆ ՈՐ ԱՌԻՆԻՍԻՈՍ»

1. ՏՀ 8/23-34 - 9/1-30:

«Իսկ որք զյերկնուստն Աստուած խոստովա-
նեն ի Կուսէն մարմնացեալ և մի գոլ հանդերձ
մարմնով, ունայնս խոսովեցուցանեն բանիւք, ի
նոցայցն ամպարըտութիւնս արտաբերեալք»
ևն: Աւարտ. «Իսկ եթե ի մահն Տեառն մկրտե-
ցաք, մի խոստովանիմք բնութիւն զանախտա-
կիր աստուածութեանն և զախտակիր մարմ-
նոյն. զի այսպէս յԱստուած իցէ մկրտութիւն
մեր և ի մահն Տեառն կատարեալ:»

2. ՏՀ 132/3-35 - 133/1-8:

«Իսկ որք զյերկնուստն Աստուած խոստովա-
նեն ի Կուսէ մարմնացեալ և մի գոլ ընդ
մարմնոյն, զուր ծփեն ի բայսն ի նոցայցն ամ-
պարըտութիւնսն արտաբերեալք» ևն: Աւարտ.
«Իսկ եթե ի մահն Տեառն մկրտիմք, մի խոս-
տովանեմք բնութիւն զանախտակիր աստուա-
ծութեանն և զախտակիր մարմնոյն, զի այսպէս
յԱստուած իցէ մկրտութիւնն մեր և ի մահն
Տեառն կատարեալ:»

2ա. ՏՀ 133/10-16 (= 261/13-19):

«Մի այսուհետեւ բաժանաւորացն պատճառս
տացեն երկուս ասելով բնութիւնս, քանզի ոչ
մարմինն ըստ ինքեան բնութիւն, վասնզի և ոչ
կենազործակ ըստ ինքեան, և ոչ բաժանիլ կա-
րացեալ առանց կենազործին. և ոչ Բանն ըստ
ինքեան յիւրն բաժանի բնութիւն, զոր ունի ըստ
անմարմնոյն. վասնզի և ի մարմնի Տէրն և ոչ
անմարմնաբար ներդիմեաց աշխարհի:»

3. ՏՀ 156/30-34 - 157/1-2 (= 9/
23-30):

«Քանզի հարկ է գնոսա երկուս ասելով բը-
նութիւնս, զմինն երկրպագել, իսկ զմիւսն ոչ
երկրպագել. յաստուածականն մկրտիլ, իսկ ի
մարդկայինն ոչ մկրտիլ. իսկ եթե ի մահն
Տեառն մկրտիմք, մի խոստովանեմք բնութիւն
անախտակիր աստուածութեանն և ախտակիր
մարմնոյն, զի այսպէս յԱստուած իցէ մկրտու-
թիւնն մեր, և ի մահն Տեառն կատարեալ:»

3ա. ՏՀ 157/2-14 (= 260/39, 261/1-12):

«Քանզի և ոչ երկնչիմք զրպարտողսն, որք
բաժանեն յերկուս դէմս զՏէրն» ևն: Աւարտ. «Եւ
ոչ յերկրականէն զերկնականն, քանզի ամպա-
րիչտ է տարա (մ)տութիւնս:»

4. ՏՀ 177/16-34 (= 132/17-33):

«Իսկ եթե ոչ ճանաչեն զըստ միաւորութեանն
մին, կարեն և ի բազումս բաժանել զմին և բա-
զումս ասել բնութիւնս» ևն: Աւարտ. «Իսկ զմեզ
աստուածային գրիցեալքն ուսուցանեն իբր
յաղագս միոյ Տեառն խորհել ըստ յերկնուստ
վայրանցութեանն և զի կնոջէ ծնելութեանն:»

4ա. ՏՀ 178/2-17 (= 133/10-16, 261/
13-28):

«Մի այսուհետեւ բաժանաւորացն պատճառս
տացեն՝ երկուս ասելով բնութիւնս. քանզի ոչ
մարմինն ըստ (ի)նքեան բնութիւն, վասնզի և ոչ
կենազործիչ ըստ (ի)նքեան» ևն: Աւարտ.
«Իսկ ի մարմնոյն զարարածականն, և յաս-
տուածութենէն զանախտանալին, իսկ ի
մարմնոյն զախտանալին:»

4բ. ՏՀ 178/19-21 (= 262/3-5):

«Իսկ եթե գրութեան սովորութիւն և զբոլորն
աստուածաբանել, հետեւանամք և մեք բայցիցն
աստուածայնոց և ոչ բաժանեմք զանբաժանե-
լիսն:»

4գ. ՏՀ 178/23-30 (= 262/18-25):

«Երկրպագել խոստովանէ Քրիստոս ըստ
մարմնոյ գհայրն ասելով՝ մեք երկրպագեմք զոր
գիտեմք. և ոչ որոշի աստուածութիւնն. երկըր-
պագի ըստ աստուածութեանն, և ոչ բաժանի
մարմինն աստուածութեանն երկրպագու-
թեամք, և ոչ ուրիշ կացուցանեմք զմարմինն,
յորժամ երկրպագեմք, քանզի և ոչ կարելի
մարմնոյ ոչ ախտակրելն. և ոչ զատանի աս-
տուածութիւնն, քանզի միացաւ. քանզի պարտ
էր յաղթիլ զմահն յԱստուածոյ, և յաղթեցաւ:»

5. ՏՀ 186/15-36 - 187/1-3 (= 259/
24-37, 260/1-11):

«Հարմանամ յաղագս ոմանց լսելով խոստո-
վանողաց ահա Աստուած ներմարմին զՏէրն,
իսկ զառածելոց ի հերձուած չարապէս ի Պաւ-
ղիանոսացն ի ներքս ածեցելոյ» ևն: Աւարտ.
«Վասնզի ոչ առանձինն բնութիւն մարմինն և
առանձինն բնութիւն աստուածութիւնն ըստ
մարմնաւորութեանն, այլ որպէս մարդ մի բնու-
թիւն, այսպէս և ի նմանութեան մարդկան
եղեալն Քրիստոս:»

5ա. ՏՀ 187/5-10 (= 178/12-17, 261/
23-28):

«Իսկ եթե մի երկաքանչիւրն է ըստ միաւորու-
թեան և զուղեկցութիւնն և չարազրութիւնն
մարդատեսակ մի և անուն բարդացելումն
առյար (մարի) յաստուածութենէն զանարա-
ւածն, իսկ ի մարմնոյն զարարածականս, (և)
յաստուածութենէն զանախտակրելին, իսկ ի
մարմնոյն ախտակրելին:»

6. ՏՀ 259/24-37, 260/1-39, 261/1-39,
262/1-37. Ընդարձակագոյն քաղուածք է
թղթոյն Ապողինարի որ առ Դիոնիսիոս:

Գիրք Թղթոց

1. ԳԹ 296 (= ՏՀ 260/32-38):

«Գրէ Յուլիոս Հռոմայ հայրապետն առ
Դիոնէսիոս այսպէս. Քանզի հարկ է գնոսա որ
երկուսն ասեն բնութիւնս, զմիւսն երկրպագելի.
իսկ զմիւսն ոչ. յաստուածայինսն մկրտիլ. իսկ ի
մարդկայինն ոչ մկրտիլ. իսկ եթէ ի մահ Տեառն
մկրտեցաք, մի խոստովանիմք բնութիւն զա-
խտակիր աստուածութիւնն, և զախտակիր
մարմնոյն, քանզի ի մահ նորա մկրտութիւն ի
մարմնոյն յարութիւն և թողութիւն մեղաց
տուեալ լինի:»

(Գագիկ Ա. Թագաւոր Վասպուրականի
առ Կայսրն Յունաց Ռոմանոս)

2. ԳԹ 310 (= ԳԹ 296. ՏՀ 260/32-39ա):

«Եւ մեծն Յուլիոս հայրապետն Հռոմայ
վկայէ թէ, Հարկ է գնոսա որք երկուս ասեն բը-
նութիւնս, զմինն երկրպագելի, և զմիւսն ոչ,
զմինն մարդկային, իսկ զմիւսն աստուածային,
և յաստուածայինսն մկրտել, իսկ ի մարդ-
կայինսն ոչ մկրտել: Իսկ եթէ ի մահն Տեառն
մկրտեցաք, որպէս ասաց առաքեալն, մի խոստո-
վանիմք բնութիւն անախտակիր աստուածու-

թեան և ախտակիր մարմնոյն, զի այսպէս
յԱստուած իցէ մկրտութիւնն մեր և ի մահն
Տեառն կատարեալ:»

(Բան խոստովանութեան Տեառն
հաչկայ Հայոց Կաթողիկոսի)

3. ԳԹ 377 (ՏՀ 132/13-17. 260/6-9):

«Գրէ և Յուլիոս Եպիսկոպոսապետն Հռո-
մայ, ասէ, Ոչ մի անջատումն Բանին և
մարմնոյ նորա, բերի յաստուածային գիրս այլ է
մի՝ անձնաւորութիւն, մի ներգործութիւն, մի
դէմ, բոլոր Աստուած և բոլոր մարդ:»

(Տեառն Ստեփանոսի Սիրեւազ
առ Տ. Գեորգիոս Պատրիարք)

4. ԳԹ 435 (ՏՀ 9/2-4. 132/16-17.
187/1-3. 260/9-11):

«Վասն որոյ սուրբն Յուլիոս Հռոմայ
հայրապետն ասէ, Թէ որպէս մարդ մի բնու-
թիւն է, այսպէս ի նմանութիւն մարդկան
եղեալն Քրիստոս մի բնութիւն է:»

(Սահակայ Հայոց Կաթողիկոսի
ընդդէմ երկաքանակաց Նեստորականացն)

5. ԳԹ 446-47 (= ՏՀ 8/25-34 - 9/1-6,
23-30. 132/5-19 - 133/1-8. 259/35-37
- 260/1-11, 17-20ա, 32բ-39ա):

«Քանզի սուրբն Յուլիոս Հռոմայ
Եպիսկոպոսն ասէ, Որ զյերկնուստն Աստուած
խոստովանին ի սրբոյ Կուսէն ծնեալ, և ոչ մի
գոլ զնա մարմնովն, իզուր ծփին ի բանս նոցա
ամպարըտութեանն արտաբերեալք. զի ասեն և
նոքա որպէս լսեմ երկուս բնութիւնս: Իսկ Յով-
հաննէս հաւաստեալ ցուցեալ է, մի բնութիւն
զՏէրն ասելով Բանն մարմին եղև: Եւ Պաւղոս
ասէ, Մի տէր Յիսուս Քրիստոս՝ որով ամենայն:
Արդ՝ եթէ մի ի սրբոյ Կուսէն ծնիցեալն անուա-
նեցաւ, և նա ինքն է որով ամենայն եղև, մի բը-
նութիւն է, վասն զի և դէմ մի ոչ ունելով յեր-
կուս բաժանումն. վասն զի ոչ առանձին բնու-
թիւն է մարմինն, և ոչ առանձին բնութեամբ
աստուածութիւնն յետ միանալոյն. այլ որպէս
մարդ մի բնութիւն է, այսպէս ի նմանութիւն
մարդոյ եղեալն Քրիստոս մի բնութիւն է. քան-
զի աստուածութիւնն ճշմարտապէս հանդերձ
մարմնովն մի բնութիւն է, և յերկուս բնութիւնս
ոչ բաժանի, և ոչ հնար իսկ է, այլ զի հարկ լինի
այնոցիկ՝ որք երկուս ասեն բնութիւնս, զմինն՝
աստուածային ասելով, իսկ զմիւսն՝ մարդկային,
զմինն՝ երկրպագելի, իսկ զմիւսն՝ ոչ երկրպագե-

լի, յաստուածայինն մկրտել, իսկ ի մարդկայինն ոչ մկրտել, իսկ եթէ ի մահն Տեառն մկրտիմք՝ մի խոստովանիմք բնութիւն անախտակիր աստուածութեամբն, և ախտակիր մարմնով. զի այսպէս յԱստուած իցէ մկրտութիւնն մեր, և ի մահ Տեառն կատարեալ:»

(Սահակայ Հայոց Կաթողիկոսի ընդդէմ երկաբնակաց Նեստորականացն)

6. ԳԹ 450 (= ՏՀ 132/13-17. հմտ. և տողք 25-30. 260/6-9. հմտ. և տողք 19-22. թուի քաղեալ Ստ. Սիւնեցւոյ թուղթէն - ԳԹ 377):

«Եւ Յուլիոս Հոռովայեցի ասէ. Ոչ մի ինչ անջատումն է բանին և մարմնոյն յաստուածային գործս, այլ է մի անձնաւորութիւն, և մի բնութիւն և մի ներգործութիւն Յիսուսի Բրիստոսի:»

(Սահակայ Հայոց Կաթողիկոսի ընդդէմ երկաբնակաց Նեստորականացն)

Անտոն Ստեփաննի կարծիքը եթէ ընդունինք՝ ապողինարեան է նաև Աթանասի «Զորրորդ ձառն առ Արիանոս», յորմէ հատած մը կը պիտառէ Ստեփանոս Սիւնեցի առ Գերմանոս Պատրիարքն Կոստանդնուպոլսի. ԳԹ, 377:

«Ասէ Երանելին Աթանաս ի չորրորդ ձառին առ Արիանոսն. Եւ բանն զմարմնոյն բարձեալ ունէր գտկարութիւնս որպէս զիւրոյ, քանզի նորա էր մարմինն, և մարմինն գործակից աստուածութեանն գործոց զի նովաւ լինէր. զի Աստուծոյ մարմին էր: Եւ յետ սակաւուց. Քանզի թէ Աստուծոյ Բանին գործք ոչ ի ձեռն մարմնոյն էին եղեալ, ոչ արդեւ էր աստուածացեալ մարդ: Եւ յետ այլոց. Քանզի զգործս Հաւր ի ձեռն մարմնոյն գործէր:»

(Նոյնը քաղեալ Սահակ Զորափորեցիի Ընդդէմ երկաբնակաց Նեստորականացն թուղթին մէջ, ԳԹ, 449: Ստեփաննի ուսումնասիրութիւնը. Anton Stegmann, *Die pseudoathanasianische „IV te Rede gegen die Arianer“ als „κατὰ Ἀρειανῶν λόγος“ ein Apollinarisgut*, Rottenburg a. N., Verlag von Wilhelm Bader, 1917).

Բ.

«ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՅՈՒՂԻՍ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ ՀՌՈՎՄԱՅ՝
Ի ԹՂԹՈՅՆ ՈՐ ԱՌ ՊՐՈՋԴՈՎԻՈՆ»

Ապողինարի առ Պրոսպոկիոն կամ Պրոզդոկիոն թուղթը՝ Տիմոթէոսի Հակաֆառուքեան հայերէն թարգմանութեան մէջ յատկօրէն կը կրէ «Յուլիոս» Եպիսկոպոսի անունը: Լիցմաննի հրատարակած յունարէն բնագրին սկիզբը, «Յուլիոս»-ի փոխարէն կը յիշուի Տիմոթէոս: Այդ պատճառաւ հրատարակիչը թուղթս վերագրած է «Ապողինարի Դպրոց»ին. ես կը կարծեմ Հակաֆառուքեան ըստով հայերէն բնագիրը իրաւունք կու տայ սոյն գրութիւնը նկատելու բուն իսկ Ապողինարի երկասիրութիւնը:

1. ՏՀ 10/16-29 (= 156/16-28. 264/18-30):

«Իբր զի նզով եղիցի ամենայն, որ զ'ի Մարեմայն մարդ ոչ խոստովանէ գոյ ներմարմին Աստուած, նոյնագոյ Հաւր» ևն.: Աւարտ. «Այդ զանմարմնապէս երկրպագելին և մարմնապէս երկրպագելով, իբր զմի և միայն Որդի Աստուծոյ, ի յաւիտենէ և յաւիտեանս:»

2. ՏՀ 60/19-24 (= 155/32-36, 156/1. 263/21-25):

«Իսկ քարոզի առ Լրումն հաւատոյ և (մարմնացեալ) ի Կուսէ (Մարեմայ) Աստուծոյն Բան և տաղաւարեալ ի մարդկան, ոչ մարդով ներգործեալ, քանզի այս ի վերայ մարգարէիցն է և առաքելոցն:»

3. ՏՀ 67/34-37 - 68/1-3 (= 156/1բ-5. 263/25-29):

«Կատարեալ Աստուած նրմարմնի, կատարեալ մարդ նոգիով. ոչ երկու որդիք, իբր մին հարազատ որդի վերառնով զմարդ, իսկ միւսն մահկանացու մարդ վերառեալն յԱստուծոյ, այդ մի Մէնածին ներկնի՝ մէնածին ի վերայ երկրի:»

4ա. ՏՀ 155/32-36 - 156/1-8 (= 263/21-32):

«Քարոզի իսկ առ Լրակցութիւն հաւատոյ, և մարմնացեալ ի Կուսէ Մարեմայ Աստուծոյն Բան, և տաղաւարեալ ի մարդկան, ոչ ի մարդում ներգործեալ» ևն.: Աւարտ. «Մարդ մարմնական կերպութեամբ ըստ նմանութեան իւրում փրկեցուցանելով զաշխարհ ըստ առնդունելու»

Դ.

«ՅԱՂԱԳՍ ՀԱԻԱՏՈՅ
ԵՒ ՄԱՐՄՆԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ»

Թեան իւրոյ հոգւոյն, որ տըւեալ լինի ի ձեռն փշման:»

4բ. ՏՀ 156/10-14 (= 263/36 - 264/1-4):

«Իսկ եթ' ոք մարդ յԱստուծոյ առնկալեալ ասէ զ'ի Մարեմայն Յիսուս, և երկուս դէմս կատարեալս միաւորեալս ծանիցէ աստուածային յուսոյն աւտարելով. քանզի Աստուածն Բան, որով ամենայն եղև, ինքն է Յիսուս, որով ամենայն, որպէս Յովհաննէս և Պաւլոս ուսուցին:»

4գ. ՏՀ 156/16-28 (= 264/18-30):

«Իբր զի և նզով եղիցի ամէն, որ զ'ի Մարեմայն մարդ ոչ խոստովանէ գոյ ներմարմին Աստուած նոյնագոյ Հաւր» ևն.: Աւարտ. «Այդ զանմարմնապէս երկրպագելին և մարմնակա՜նաբար երկրպագելով իբր մի և միայն Որդի Աստուծոյ յաւիտենիցն և յաւիտեանս:»

5. ՏՀ 263/1-36 - 264/1-31. Ընդարձակագոյն քաղուածք ի Թղթոյն Ապողինարի որ առ Պրոզդոկիոն:»

Գիրք Թղթոց

Վասպուրականի Գագիկ Ա. Թագաւորի առ Կայսրն Յունաց Ռոմանոս երկախօսական նամակը կը բովանդակէ Ապողինարի ոչ միայն առ Դիոնեսիոս թուղթէն հատած մը, այլև առ Պրոզդոկիոն թուղթէն հետեւեալ պիտառութիւնը.

«Գրէ Յուլիոս Հռոմայ հայրապետն ի Պոստոկիոն թղթին. Որ միւս փառաբանութիւն Պոստոկիոն թղթին. Որ միւս փառաբանութիւն քան զին, և որ յաւելու միւս փառաբանութիւն քան զին, և որ յաւելու միւս փառաբանութիւն քան զին, ոչ խոստովանեցին ներմարմին, Աստուած համագոյ Հաւր, և անախտակրին ախտակրութիւն. նզովեալ եղիցի:»

(ԳԹ 298/18-24 = ՏՀ 263/6-8 և 264/18-22)

Գ.

«ՆԵՐՇՐՋԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹ»

ՏՀ 264/32-33 - 265/1-28 (Լիցմանն 292-93):

Ապողինարի Շրջաբերական Թուղթը (En-cyclion) Լիցմանն զետեղած է «Ապողինարի Դպրոց»ի գրութեանց շարքին: Հակաֆառուքեան հեղինակը զայն կը համարէ «Յուլիոս Եպիսկոպոս»ի կամ Ապողինարի գործը:

Լիցմանն այս խորագրի ներքոյ հրատարակած է Ապողինարի գրութիւնը - «De Fide et Incarnatione», երկու տարբերակներով: Բնագիրը ամբողջացնելու նպատակաւ՝ հրատարակիչը պակասող հատածները թարգմանած է ասորերէնէ՝ օգտագործելով Բրիտանական Թանգարանի ձեռագրերը: Տիմոթէոսի հայերէն Հակաֆառուքեան մէջ, «Ներշրջական Թուղթ»ի որպէս շարունակութիւն պիտառեալ կը գտնենք անվերնագիր հատած մը՝ որ կը համապատասխանէ Լիցմաննի Բ. տարբերակի Տրդ և Գրդ պարբերութեանց (200-203) = ՏՀ 265/29-266/29:

«Նորին.

ԶԱստուծոյ գալուստն հաւատացեալք, հա՜րազատաբար զսա ունել պարտիմք, և մի հերձուածովքն այսր անդր բերիլ» ևն.: Աւարտ. «Ոչ մարդ էր, զոր ծնաւն Մարիամ, և ոչ մարդ, զոր խաչեցինն Հրեայք, այդ Աստուած ծնիցեալն ի կնոջէ, Աստուած խաչեցեալն ի Հրէիցն:»

Կնիք Հաւատոյ

ԿՀ 341/27-33 - 342/1-26. բառացի քաղած է Հակաֆառուքեան մէջ գտնուող «Յաղագս Հաւատոյ և Մարմնաւորութեան» վերոյիշեալ գրութիւնը՝ ի բաց առեալ առաջին վեց տողերը (ՏՀ 265/30-35): Քաղուածքը կը սկսի այսպէս. «Իսկ մեզ վայել է պահել զաստուածային աւանդութիւնն, և մի՛ զմարդկային հակաբանութիւն. քանզի ոչ ի հակաբանութիւն հաւատացաք» ևն.: Մինչ գրութիւնս Հակաֆառուքեան մէջ անմիջականօրէն կը հետեւի Ապողինարի կամ «Յուլիոս Եպիսկոպոս»ի «Ներշրջական Թուղթ»ին, Կնիք Հաւատոյ Ժողովածուի խմբագիրը զայն սխալմամբ մասնկատել է առ Պրոսպոկիոն թուղթին և խորագրած՝

«Երանելոյն Յուլիայ, Եպիսկոպոսին Հռոմայ, ի Թղթոյն, որ առ Պրոսպոկիոն:»

Գիրք Թղթոց

Սահակ Կաթողիկոս Զորափորեցւոյ Թուղթին մէջ (ԳԹ 462) կը գտնենք ընդարձակ պիտառութիւն մը՝ որ կը համապատասխանէ Յուլիոս Եպիսկոպոսապետի կամ Ապողինարի այս

«Յաղագս հաւատոյ և մարմնաւորութեան» գը-
րութեան (ՏՀ 266/14-29):

«Որպէս ասէ Յուլիոս Հռովմայեցի. Երա-
նեալ է, ասէ, որ ոչ գայթաղեացի յիս. և գայ-
թակղի որ վասն մարմնոյ և կրից նորա փոփոխէ
զՓրկիչն և զմարդն ի թերէ Աստուծոյ ախորժէ:
Քանզի մարդ ասացեալ զծնիցեալն, և մարդ
զխաչեալն, մարդ ի թերէ Աստուծոյ փոփոխեաց,
ոչ կարացին գտանել առ ի յԱստուծոյ փրկու-
թիւն, քանզի կեցուցանէ որ կրեացն զչարչա-
րանսն կեցուցանէ որ ի կնոջն ծնաւ, ապա ու-
րեմն թէ ապրեցուցանելն Աստուծոյ է, և նորո-
գելն զաշխարհս ոչ միւսոյ ուրեմն է: Իսկ ապրե-
ցուցանէ ծնիցեալն և խաչեցեալն, ոչ մարդ էր
զոր ծնաւ Կոյսն, և ոչ մարդ՝ զոր խաչեցին
Հրէայքն, այլ Աստուած ծնեալն ի Կուսէն, և
Աստուած խաչեալն ի Հրէիցն:»

Ե.

«ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՅՈՒՂԻԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ
ՀՌՈՎՄԱՅ՝ ՅԱՂԱԳՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ
ՄԱՐՄՆԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆՆ»
(ԲԱՌԱՅԻ.- «ՆՈՐԻՆ՝ ՅԱՂԱԳՍ
ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆՆ»)

1. ՏՀ 9/31-34 - 10/1-15. «Նորին՝ ի յա-
ղագս մարմնաւորութեան բանէն». - Քանզի
և ոչ մի աշղաղութիւն առ աստուածային բնու-
թիւնն ոչ նուազանա (յ), և ոչ աճէ. և յորժամ
ասէ. «Փառաւորեա զիս». ի մարմնոյ ձայնն և
առ մարմնով փառաւորումն» ևն: Աւարտ. «Եւ
հաւասարութեան հոմագոյին անուան. որպէս
և ոչ աստուածութեանն շրջեցաւ բնութիւն
ի հաւասարութեան մարդկայնոյն մարմնոյ, և
անուանելով զի մեզն հոմագոյ ի մարմնոյ:»

2. ՏՀ 187/11-21 (= 10/6-15):

«Նորին՝ յաղագս մարմնաւորութեան Բա-
նին. - Այսպէս և Աստուծոյ հոմագոյ ըստ
հոգւոյ անտեսանելին պարառեցելոյ ընդ
անուանն և մարմնոյն» ևն:

3. ՏՀ 266/30 - 268/33. ամբողջական քաղ-
ուածք Ապոլինարի «Յաղագս աստուա-
ծային մարմնաւորութեան» գրութեան, որու
յունարէն բնագիրը կորուսեալ է: Լիցմանն ասո-
րերէնէ թարգմանելով՝ իբր *Epistula tertia*
(«Dritter Brief») հրատարակած է «Ապոլինա-
րի Դպրոց»ի բաժնին մէջ (307-310):

«Նորին՝ յաղագս աստուածային մարմ-
նաւորութեանն. - Զփրկութիւն մեզ առթէ Աւե-
տարանն, եղբարք, յորմէ ուսանիմք զԱս-
տուածն եկեալ յաշխարհ» ևն:

Կնիք Հաւատոյ

ԿՀ 342/27 - 345/19 նոյնութեամբ Տիմո-
թէոսի Հակաճառութեմէն քաղեալ է Ապոլի-
նարի «Յաղագս աստուածային մարմնաւորու-
թեան» գրութեան:

Ապլինարի վերոյիշեալ գրութիւններէն զատ,
հայ աստուածաբանական գրականութեան մէջ
կան ապոլինարեան Դպրոցի երկու հատակո-
տորներ, որոնք գործը կը նկատուին՝ Անտիոքի
Ուիտաղ/Վիտալ Եպիսկոպոսի (Bischof Vita-
lis von Antiochien) և «Հռովմայ Փիղիկոս
Եպիսկոպոս»ի (Felix, Bischof von Rom):

Զ.

«ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՈՒԻՏԱՂԵԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ
ՀՌՈՎՄԱՅ՝ ՅԱՂԱԳՍ ՀԱՒԱՏՈՅ ԲԱՆՆ»

1. ՏՀ 7/23-31 - 8/1-12:

«Երանելոյ Ուիտաղեա(յ) Եպիսկոպոսա-
պետի Հռովմայ(յ)՝ ի յաղագս հաւատոյ բա-
նէն. - Իսկ ես և յաղագս ըստ մարմնոյ տնաւ-
րէնութեան Փրկչին հաւատամք անայդայդել-
ւոյ և անյեղյեղ ըկի միացելոյ Աստուծոյն Բանի
զմարմնաւորութիւնն եղանիլ առ նորոգութիւն
մարդկութեան:» Աւարտ. «Որ ոք բաժանէ և
զատուցանէ զՏէրն մեր և Փրկիչ, և ասէ այդ գոյ
Որդի զԱստուածն Բան, և այդ զառեալն մարդ,
և ոչ խոստովանէ մի և զնոյն ինքն, եղիցի նզո-
վեալ:»

2. ՏՀ 191/4-29:

«Երանելոյ Ուիտաղեայ Եպիսկոպոսա-
պետի Հռովմայ՝ յաղագս հաւատոյ Բանի. և
կայ վկայութիւնն յառ քաղուհիսն մատենի
Երանելոյ Կիւրղի, եթե մի Քրիստոս. - Տա-
կաւին իսկ և յաղագս ըստ մարմնոյ տնաւրէնու-
թեանն Փրկչին հաւատամք, զի անայդայդելոյ
և անյեղյոյ միացելոյ Աստուծոյն Բանի զմարմ-
նաւորութիւնն եղանիլ առ նորոգութիւն
մարդ (կ)ութեան» ևն:

Աւարտը կամ վերջին նզովքը -

«Որ ոք բաժանէ և զատուցանէ զՏէրն մեր և
զՓրկիչ և ասէ՝ միւս գոյ Որդի զԱստուածն Բան
և միւս զառեալն մարդ, և ոչ խոստովանէ զմի և
զնոյն, եղիցի նզովեալ», յիւրաւի կը համա-

պատասխանէ Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյ Դ.
նզովքին (ՏՀ 68/20-24. հմտ. նոյն անդ
165-66 և ԿՀ 233). -

«Իսկ տարակացուցիչքն և ի բաց բաժանիչք ի
մարդ յատկապէս իբր այդ ելով քան զի յԱս-
տուծոյն Բան և յԱստուած յատկապէս, իբր այդ
գոյով որդի, երկուս ասելով որդիս, ստորաբե-
րին յիւրաւի զաւրութեամբ առաջակացելոյ նզով-
մանս:»

Վերջընթեր նզովքը -

«Որ ոք իշխէ ասել զՔրիստոս աստուածու-
թեամբն ախտակրեալ և ոչ մարմնով, որպէս և
գրեալ է, եղիցի նզովեալ» (ՏՀ 191/24-26),
նմանապէս կը համապատասխանէ Կիւրղի ԺԲ.
նզովքին (ՏՀ 167/31-35), -

«ԺԲ. Որ ոք ոչ խոստովանէ զԱստուծոյն
Բան ախտակրեալ մարմնով և խաչեալ
մարմնով և մահու ճաշակեալ մարմնով, և
եղեալ նախծին ի մեռելոց, ըստ որում կենդա-
նութիւն է և կենարար, իբր Աստուած, նզով
եղիցի»,
ինչպէս և Փիղիկոս Եպիսկոպոսի գրութեան
աւարտին կամ նզովքին. -

«Եւ նզովեմք չարչարելի զԱստուածութիւնն
ասացողս և մարդ զխաչեցեալն Քրիստոս ասա-
ցողս, և ոչ ամենայն էութեամբն Աստուած:»

Ուիտաղեայ Եպիսկոպոսի վերջընթեր նզովքը
(ՏՀ 191/24-26) չի գտնուիր առաջին տարբե-
րակին մէջ (ՏՀ 7-8):

Կնիք Հաւատոյ

ԿՀ 106/20-30 - 107/1-8. կը բովանդակէ
«Երանելոյն Ուիտաղեայ Եպիսկոպոսապետին
Հռովմայ՝ Յաղագս հաւատոյ»: Այս քաղուածքը
կը համապատասխանէ Հակաճառութեան
առաջին տարբերակին (ՏՀ 7-8. Լիցմանն,
173):

Ե.

1. ՏՀ 2/2-26:

«Սրբոյն Փիղիկոսի՝ Եպիսկոպոսի Հռով-
մայ(յ) և մարտիրոսի, ի Թղթոյն որ առ
Մաքսիմոս Եպիսկոպոս և առ վիճակեալ
պաշտաւեալս, և եկեղեցւոյն Աղեքսանդրի»

«Բայց յաղագս մարմնաւորութեան Բանին
և հաւատոյ, հաւատամք ի Տէրն մեր Յիսուս
Քրիստոս» ևն: Աւարտ. «Եւ նզովեմք չարչարե-

լի զԱստուածութիւնն ասացողս և մարդ զխա-
չեցեալն Քրիստոս ասացողս, և ոչ ամենայն
էութեամբն Աստուած:»

2. ՏՀ 68/4-12 (= ՏՀ 2/2-12):

«Երանելոյ Փիղիկայ Եպիսկոպոսապետի
Հռովմայ և վկայի. - Իսկ յաղագս մարմ-
նաւորութեան Բանին և հաւատոյ, հաւատամք ի
Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս» ևն:

Կնիք Հաւատոյ

ԿՀ 102/19-26 - 103/1-16. կը բովանդա-
կէ «Հռովմայ Փիղիկոս Եպիսկոպոս»ի առ Մաք-
սիմոս Թուղթը՝ տարբեր թարգմանութեամբ:

«Սրբոյն Փիղիկայ Եպիսկոպոսապետին
Հռովմայ և վկայի՝ ի Թղթոյն որ առ Մաք-
սիմոս Եպիսկոպոս և առ ուխտ եկեղեցւոյն
Աղեքսանդրի. - Յաղագս մարմնաւորութեան
Բանին և հաւատոյ. Հաւատամք ի Տէր մեր Յի-
սուս Քրիստոս՝ ի Կուսէն Մարիամայ ծնեալ, եթէ
ինքն է յԱստուծոյ մշտնջենաւոր Որդի և Բանն»
ևն:

Վերոյիշեալ հատակոտորներով անկասկած
չ'ամբողջանար ապոլինարեան գրութեանց
չարքը հայ աստուածաբանական մատենագրու-
թեան մէջ: Ես ներկայացուցի հիմնական թուղ-
թերը՝ իրենց աղբիւրագիտական աղբնջութիւն-
ներով: Տակաւին բազմաթիւ երկրորդական
պիտատութիւններ կան հայ աստուածաբաննե-
րու երկերուն և աստուածաբանական ժողովա-
ծուներու մէջ, զորս բացայայտելն ու ճշդելը
զօրաւ պիտի չըլլայ: (Այս հետազոտութիւնը
կը յուսամ կատարել առանձին ուսումնասիրու-
թեամբ):

Հետաքրքրական է և շահեկան հաստատելն՝
որ Ապոլինարի կամ իր աշակերտներու թուղ-
թերուն քաղուածքները բնագրական տեսակէ-
տէ միօրինակ չեն: Կամ Տիմոթէոս Կուզի Հակա-
ճառութեան թարգմանիչը մոռացեր է գրքին
սկիզբը թարգմանած կտորները և ի նորոյ
թարգմանած հետագայ նոյն հատածները, և
կամ երկրորդ թարգմանիչ մը անկախաբար իր
գրչակիցէն՝ կրկին (և տարբեր) թարգմանած է
իր բաժնի ապոլինարեան գրութիւնները: Այս
ենթադրութեան ի նպաստ կը խօսի անշուշտ այն
աւանդութիւնը՝ ըստ որում յունագէտ և հայա-
գէտ ասորի հոգեւորական մը, թերեւ նոյն ինքն
Աբդիւլոյ Եպիսկոպոս, օժանդակել է Հակաճա-
ռութեան թարգմանութեան:

լին¹¹⁹: | Եւ որպէս լուաք Պաւղոսի զԲրիտտոս ախտակիր, ո՛չ մարմնաբար լուաք և ո՛չ զաստ- ուածութիւնն ախտակրական կարծեցաք, այսպէս և արարեալն և ծառայն. ո՛չ մասնաբար ասի և ո՛չ զաստուածութիւնն առնէ եղանելի և ծառայական, և դարձեալ անարարածն ո՛չ զմարմինն անեղ առնէ, և ո՛չ մարմնաբար ի վե- րայ աստուածութեանն միայնիոյ ասի:

Իսկ զայս այսպէս խոհեցողքն մնասցեն լուո- թեամբ՝ զաւելորդս խնդիրս ի բաց խոտորեալք¹²⁰ զաղանդս. ձայնակցեալ է և ձայնակցաբար խոտորականեալ մարմինն ի Կուսէն, աստուա- ծութիւնն յերկնուստ, մարմինն ստեղծեալ յորովայնի, աստուածութիւնն անարարուած յաւիտեանական. զի միաւորեցելոյ Բանին մարմնոյ՝ անբաժանելի մնայցէ աստուածու- թիւնն:

Իսկ եթե գրիցելումն¹²¹ սովորական¹²² և զբոլորն աստուածաբանել և զբոլորն մարդա- բանել, հետեւասցո՛ւք և մեք բայից¹²³ աս- տուածայնոց և մի՛ բաժանեցուք¹²⁴ զանբաժա- նելին¹²⁵ և մի՛ զաստուածութիւնն որոշեցուք ի մարմնոյն՝ իբր | առ բարեհամբաւութիւն, յոր- ժամ մարմին ստեղծեալ յորովայնի ասիցի, և մի՛ զմարմինն բաժանել յԱստուածութենէն, իբր սակս խոստովանութեան գալստեանն, յորժամ Աստուածութիւնն անարարած փառաւորիցի:

Ի՞բր արդեւ ոչ տրտմական զայսոսիկ այսպէս բարուք խոստովանաւորսն կամ խոհաւորսն, որ- պէս և ընկալաք՝ հակառակել առ միմեանս բայիւքն, եթ՛ ոմանք մարմնուոյն անուամբ վա- րին ի վերայ Բանին, որպէս Յովհաննէս մար- մինն ասաց եղանել զԲանն, իսկ ոմանք զաս- տուածութեանն անուն առնուն ի վերայ բոլորի ծառայի, որպէս Պաւղոս և ասաց՝ «Վերջինն Ադամ ի հոգի կենարար»¹²⁶: Երկրպագել խոս- տովանի Բրիտտոս ըստ մարմնուոյ զՀայր ասելով՝ «Մեք երկրպագեմք, գոր գիտեմք»¹²⁷, և ո՛չ բաժանի¹²⁸ աստուածութիւնն. երկրպագի ըստ

աստուածութեանն և ո՛չ բաժանի մարմինն աստուածութեանն երկրպագութեամբ, և ո՛չ ո- ռոշեմք¹²⁹ զմարմինն, յորժամ երկրպագեմք. քանզի և ոչ կարելի մարմնուոյն¹³⁰ ախտակրելն և ոչ որոշի¹³¹ աստուածութիւնն, քանզի միա- ցեալ է: Բանզի պարտ էր յաղթիլ զմահ յԱս- տուծոյ, և յաղթեալ է¹³²:

Խրատեցէ՛ք այսուհետեւ զունայնսն յաղազս այսոցիկ թշնամեցեալս, և պահեցի ըստ աղանդոյն խոստովանութիւն, ո՛չ բաժանելով բայիւքն. քանզի աղանդովքն տարածայնեալք, իսկ բայիւքն պատճառել բաղաձայնութիւն՝ ամպարիչտ. իսկ ըստ աղանդոյն բաղաձայ- նաւորս և բայիւքն տարբերեալս՝ ունայն և յիմար: Եւ զայ(ս) բաղաձայնեալ ունելով, եթ՛ է Աստուած ներմարմին Բրիտտոսն և յերկնուստ և յերկրէ ինքն՝ կերպիւ ծառայ և կարութեամբ Աստուած, մնասցեն ի միաբանութեան և մի՛ ու- նայնս տարբերեցիցին և մի՛ ի հերձուածողացն բանակուութիւն գլորեցիցին, այդ զեկեղեցւոյ զպարզութիւնն մանաւանդ նախանձեցուցեալ ողջութեամբ վարիցիս¹³³ Տէր:

Բ.

ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՅՈՒՂԻԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ
ՀՈՒՎԱՄՅ՝ ԹՈՒՂԹ ԱՌ ՊՐՈԶՐՈԿԻՈՆ

ՏՀ 262–264

Տեառն իմում տենչաւոյ Պրոզդոկայ՝ Յու- ղիոս, Տերամբ խնդալ: Մտաւորութիւնս մեր ըստ առաքելական աւանդութեանն | Հաւր և Որդւոյ և Հոգւոյ Սրբոյ՝ մի աստուածութիւն, ճշմարիտ, մի երկրպագութիւն և փառաբանու- թիւն Որդւոյ առ Հայր՝ յերկրպագութեան Սրբոյ Հոգւոյն: Իսկ որ ոք միւս աստուածութիւն ի ներքս ածէ, նզով. և որ յաւելու միւս փառա- բանութիւն, քան զձայնս սրովբեցին՝ զՍուրբ սուրբ սուրբ, Տէ՛ր Սաբաւովք, լի ամենայն երկիր փառաւ իւրովք*, աւրհնելով յաս- տուածական Երրորդութիւնն, որպէս Յովհան- նէս և Պաւղոս վկայեն, Յովհաննէս՝ Որդւոյ փառս ասելով, տեսանէր զմարգարէն երգե-

129 ոչ ուրիշ կացուցանեմք.
130 մարմնոյ.
131 ոչ զատանի.
132 յաղթեցաւ.
133 արդեօք «վարեցին ի Տէր»?:
* Եսայ. Զ. 3:

119 զախտանալին.
120 Ձեռագրում՝ «խորորեալք».
121 գրութեան.
122 սովորութիւն.
123 բայիցն.
124 ոչ բաժանեմք.
125 զանբաժանելիսն.
126 Ա. Կորն. ԺԵ. 45:
127 Յովհ. Դ. 22:
128 որոշի.

ցեալ**, իսկ Պաւղոս Հոգւոյ Սրբոյ զնոյն փառս զեկոյց, յասելն՝ Սրբոյ Հոգւոյ գոլ զձայնս խաւսեցեալս ի տեսիցելոյն և փառաւորե- ցելոյ***, զի Հոգւոյն փառք՝ Որդւոյ փառք և Որդւոյ փառք՝ Հաւր փառք. սակս որոյ մի գոյա- ցութիւն Երրորդութեանն յեկեղեցական ժո- ղովոցն յաշխարհի կոչի:

Արդ՝ ամենայն, որ ոք զատանէ ի միայնուոյ Աստուծոյ գոյացութենէն գիրդին և զՀոգին, իբր ի խորհրդւոյ ելոց, որպէս | և մեք, այդ ոչ ի նոյն գոյացութենէ, իբր նմանութեամբ ըստ նմին, եղիցի նզով: Բարոզի իսկ¹³⁴ առ միութիւն¹³⁵ հաւատոյ և մարմնանալ¹³⁶ ի կուսէ Մարեմայ Աստուծոյն Որդի¹³⁷ և տաղաւարեալ ի մարդ- կան, ո՛չ ի մարդում¹³⁸ ներգործեալ. քանզի այս ի վերայ մարգարեիցն¹³⁹ է և առաքելոց՝ կատարեալ Աստուած ի մարմնի¹⁴⁰, կատարեալ մարդ նոգւոյ¹⁴¹. ո՛չ երկու որդիք, իբր¹⁴² մին հա- ռազատ որդի առնելով¹⁴³ զմարդ¹⁴⁴, իսկ միւսն մահականացու մարդ՝ առեալ¹⁴⁵ յԱստուծոյ, այդ մի Մէնածին ներկնի¹⁴⁶, Մէնածին ի վերայ երկրի¹⁴⁷, Աստուած ճշմարտութեամբ, մարդ մարմնական կերպիւ¹⁴⁸, ըստ նմանութեան իւրում կեցուցիչ¹⁴⁹ զաշխարհ՝ ըստ նշունելու- թեան¹⁵⁰ իւրոյ ոգւոյն¹⁵¹, որ ընծայեն¹⁵² ի ձեռն փշմանն, իբր մարդեղով՝ ի ձեռում մարդկայն- ում, թագաւոր երկնայնուոյ և երկրայնուոյ և սանդարամետականաց, յամենեցունց իբր մի և միայն Տէր փառաւորեալ, ի փառս Աստուծոյ Հաւր մերոյ:

** Յովհ. ԺԲ. 41:
*** Հմմտ. Բ. Կորն. Գ. 17–18:
134 Իսկ քարոզի.
135 լրումն. լրակցութիւն.
136 մարմնացեալ.
137 Բան.
138 մարդով.
139 մարգարեիցն.
140 ներմարմնի.
141 նոգելով. ի հոգւոյ.
142 Զիւք «իբր».
143 առեալ. վերառնելով.
144 զմարդն.
145 առեալն. վերառեալն.
146 յերկնի.
147 յերկրի.
148 կերպութեամբ.
149 փրկեցուցանելով.
150 առնողունելութեան.
151 հոգւոյն.
152 տուեալ լինի.

Իսկ եթե ոք մարդ Աստուծոյ¹⁵³ առեալ¹⁵⁴ ասէ զ՛ ի Մարեմայ¹⁵⁵ Յիսուսն¹⁵⁶ և երկուս զէմս կատարեալս | միացեալս¹⁵⁷, գիտասցէ¹⁵⁸ յաստ- ուածային¹⁵⁹ յուսոյն աւտար ելով¹⁶⁰. քանզի Աստուածն Բան, որով ամենայն եղև՝ Յիսուս է¹⁶¹, որով ամենայն, որպէս Յովհաննէս և Պաւղոս ուսուցին¹⁶²: Ո՛չ զԲանն ասացեալ առնուլ Յիսուս զ՛ ի Մարեմայ ծնիցեալն, այդ ինքն գալ յաշխարհ, եղեալ ի կնոջ, և ոչ բնա- կել զ՛ ի յերկնուստն ի մարդում, յերկրէ հողեղինում, այդ զնոյն զերկրորդն Ադամ երկ- նային գոլ. զի երկնային է Բանն որ զմարմին ունի զ՛ ի Մարեմայն և զմեզ իսկ ի ձեռն երկ- նայնուոյն երկնայինս ըստ նմանութեան առնէ՝ եալս հողականս. քանզի կոչիցաք ի հաւասարու- թիւն Որդւոյ Աստուծոյ, որ հաւասարեաց մեզ և մահու և պարտեցելոյ մարդում խաչին, Տէր ելով փառացն, ո՛չ կալեալ ի մահուանէ իբր ամե- նայն մարդ, այդ խափանելով զմահ և լուսաւո- րելով՝ կենդանութիւն և անապականութիւն և զիւր յաղթութիւն մեզ տուեալ:

Նորին.

Իբր զի և նզով եղիցի ամեն¹⁶³, որ զ՛ ի Մարե- մայն մարդ ոչ խոստովանէ գոլ ներմարմին¹⁶⁴ Աստուած՝ հոմագոյ¹⁶⁵ Հաւր, ի սկսբանէ¹⁶⁶ ելով Աստուած, անյեղլի¹⁶⁷ ի մարմնաւորութեան¹⁶⁸ և անախտակիր¹⁶⁹ նախտակրութիւնս¹⁷⁰. նմանա- պէս¹⁷¹ նզով եղիցի և որ զմարմինն¹⁷² Փրկչին ոչ

153 յԱստուծոյ.
154 առնելալեալ.
155 զ՛ ի Մարեմայն.
156 Յիսուս.
157 միաւորեալս.
158 ծանիցէ.
159 աստուածային.
160 աւտարելով.
161 ինքն է Յիսուս.
162 Յովհ. Ա. 3. Կողո. Ա. 16. հմմտ. Ա. Կորն. Ը. 6: Պար- բերութեանս յաջորդական սուրբ զբական ակնարկու- թեանց համար տես. Գաղա. Դ. 4.– Ա. Կորն. ԺԵ. 47.– Ա. Կորն. ԺԵ. 49.– Ա. Կորն. Ա. 9.– Ա. Պետր. Դ. 13.– Ա. Կորն. Բ. 8.– Գործ. Բ. 24.– Եբրա. Բ. 14.– Ա. Կորն. ԺԵ. 57:
163 ամենայն.
164 մարմնացեալ.
165 նոյնագոյ.
166 ի սկզբանէ.
167 անյեղյեղուկ.
168 ի մարմնի.
169 անախտ.
170 յախտս. յախտակրութեան.
171 նոյնապէս.
172 զմարմին

ասէ ի Մարեմայ, այդ յերկնուստ, կամ անարար¹⁷³ զբնութիւնն¹⁷⁴ զառնելին¹⁷⁵, և յոչնչէ¹⁷⁶, իսկ առ անեղն¹⁷⁷ Աստուած միաւորութեամբ: Որ ասէ աստուածային¹⁷⁸ զմարմինն և երկրպագեալ¹⁷⁹, և զերկախումբն իբր¹⁸⁰ մի անառնելի¹⁸¹ Աստուած, երանեալ¹⁸² եղիցի, ոչ գայթազդելով¹⁸³ ի վերայ մարմնոյ¹⁸⁴ և ախտից¹⁸⁵ նորա, այդ զանմարմնապէսն¹⁸⁶ երկրպագելին և մարմնապէս¹⁸⁷ երկրպագելով, իբր մի և միայն Որդի Աստուծոյ՝ յաւիտենուստ¹⁸⁸ և յաւիտեանս: Որոշմանելի իսկ ուսաք և զերկրորդ նորա գալուստն ի վարդապետութեան սրբոյ մկրտութեանն:

Գ.

ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՅՈՒՂԻԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ
ՀՌՈՎՄԱՅ՝ ԹՈՒՂԹ ՆԵՐՇՐԱՎԱՆ

ՏՀ 264-265

Նորին ներշնչական թուղթ.

Ամենայն ուրեք եպիսկոպոսաց, բոլորական եկեղեցւոյ սիրելեաց եղբարց, Յուդիոս՝ Տերամբ խնդալ: Ստուգացեալ եմ, սիրելիք եղբարք, զհաւատն ձեր յաղագս Տեառն և Աստուծոյ և թագաւորի, յեկեղեցական պատմութենէ՝ Յովսեփ մարգարեէ, յաղագս Աստուծոյն Բանի և Հաւր, որպէս յաղագս Տեառն. «Ո՛չ ևս ի բաց թողից առ ի ջնջել զՅակոբ, զի Աստուած ես եմ և ոչ մարդ՝ ի քեզ սուրբ, և ոչ մտից ի քաղաք. և զհետ Տեառն գնացից»*: Զայս և ի ձեռն սոցուն քանիւնս Աստուածն Բան ներմարդացեալ, առ որս մարդն, զնա վայրապար սուրբ, այդ ոչ Աստուած գոյ խոստովանեն. Աստուած ես եմ և ոչ մարդ:

¹⁷³ անստացական.

¹⁷⁴ բնութեամբ.

¹⁷⁵ զստացական.

¹⁷⁶ յոչնչիցն.

¹⁷⁷ անստացական. անառնելին.

¹⁷⁸ աստուածական. աստուածական գոյ.

¹⁷⁹ երկրպագելի.

¹⁸⁰ իբրեւ.

¹⁸¹ անստացական. անարարեալ.

¹⁸² երանելի.

¹⁸³ գայթազդեալ. գայթազդել.

¹⁸⁴ մարմնով.

¹⁸⁵ ախտակրութեան.

¹⁸⁶ զանմարմնապէս.

¹⁸⁷ մարմնականաբար.

¹⁸⁸ ի յաւիտենէ. յաւիտենիցն:

* Ովսէ. ԺԱ. 9-10. «Եւ ոչ թողից ջնջել զԵփրեմ. զի Աստուած եմ ես՝ և ոչ մարդ, ի միջի ձերում սուրբ, և ոչ մտից ի քաղաք, այլ զկնի Տեառն գնացից»:

Հաւատամ ի միում Աստուածութեանն և գոյացութեան, փառաւորեցելում և երկրպագեցելում Երրորդութեանն, այս է Հաւր և Որդւոյ և Հոգւոյ Սրբոյ, և յերկնուստն ստորուղութեան և ի սրբոյ կուսէ Մարեմայ մարմնաւորութեամբ, և յայտնութեամբ Աստուծոյն Բանի և Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, և մարդկան երեւութեամբ, իւր ելոյ Աստուծոյ և մարդոյ, ոչ այդ ուրումն Աստուծոյ, իսկ այդ ուրումն մարդոյ, այդ մի ենթակացութիւն և մի դէմ Աստուծոյն Բանի և զ՛ի Մարեմայն մարմնոյ, յԱստուծոյ և ի կնոջէ, նորին ախտակրի և անախտի. | մարմնով կրելով և զմեր կիրսն համբերելով, իսկ աստուածութեամբն զկիրսն լուծանելով և մահուամբ փրկականաւ զմերն մահ ի բաց քակելով և լուսաւորելով, կենդանութիւն և անապականութիւն հաւատացելոց պարգեւելով՝ հանդերձելոցն բարեաց զմայրութիւն և թագաւորութեան երկնայնոյ և աստուածականի հանդերձ փառաւր ժառանգութիւն:

Դ.

ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՅՈՒՂԻԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ
ՀՌՈՎՄԱՅ՝ ՅԱՂԱԳՍ ՀԱՒԱՏՈՅ
ԵՒ ՄԱՐՄՆԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՀ 265-266

ԶԱստուծոյ գալուստն հաւատացեալք, հարազատաբար դաս ունել պարտիմք, և մի հերձուածովքն այսր անդր բերիլ. քանզի որ զԱստուծոյ ներդիմութիւնն բերանով ասէ, իսկ մարդ մտաւ խոհի, հանգէտ մեզ ի կնոջէ եղեալ, իսկ Աստուծոյ մանուկ ասելով ի կնոջէ ոչ ծնանի՝ զհաւատացելոցն է և ընդ անհաւատսն կարգեցաւ:

Իսկ մեզ վայել է պահել զաստուածային աւանդութիւնն, և մի՛ զմարդկային հակաբանութիւն. քանզի ոչ ի հակաբանութեանցն¹⁸⁹ հաւատացաք, այլ յաստուածայնոց բանիցն առ մեզ բերեցելոց՝ վկայութեամբ¹⁹⁰ երանելեաց առաքելոցն. | որք տեսեալ զգերաբնական զփառս Տեառն մերոյ և զերկնային վկայութիւնն լուեալ՝ արտաքս պատմեցին¹⁹¹ աշխարհի զԱստուածն մարմնացեալ, զԲանն մարմին եղեալ, Հոգի կենսագործակ¹⁹², զՏէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, անհայր ըստ յերկրէ ծնելութեան.

¹⁸⁹ հակաբանութիւն.

¹⁹⁰ վկայութիւն.

¹⁹¹ քարոզեցին.

¹⁹² կենսագործ.

վասն զի Աստուած յերկնուստ իջեալ էր, ոչ մարդ ի մարդկայնոց սերմանց¹⁹³ բուսեալ. և Որդի Մարդոյ կոչեցեալ, իսկ Աստուծոյ իշխանութիւն ցուցանելով, արեամբ իւրով զաշխարհ կեցուցանելով¹⁹⁴, երկնայնոցն հարստելով, աթոռ երկնային ունելով. ի հրեշտակաց երկրպագեալ¹⁹⁵, նախ Սրբոյ Հոգւոյն փառաւորեալ¹⁹⁶, որոց մոռանալ¹⁹⁷ զվաղսն ուսուցեալ¹⁹⁸ մեծ վտանգ, «Երանեալ է, ասէ, որ ոչ գայթազդեցի յիս»¹⁹⁹. և գայթազդի, որ վասն մարմնոյ և սորա կրիցն²⁰⁰ փոխէ²⁰¹ զՓրկչին, և զմարդն ի թերէ Աստուծոյ ախորժէ: Քանզի մարդն²⁰² ասելով²⁰³ զծնիցեալն, մարդ զխաչեցեալ²⁰⁴ մարդ ի թերէ Աստուծոյ փոփոխեցաւ²⁰⁵, ոչ կարացեալ²⁰⁶ գտանել յերկնուստ առ ի յԱստուծոյ փրկութիւն. քանզի կեցուցանէ²⁰⁷ որ կրեացն²⁰⁸ կեցուցանէ, | որ ի կնոջէն ծնաւ. ի ձեռն ծննդեանն արագ զկրինն²⁰⁹, զի կենդանութիւն պտղաբերեաց աշխարհի, իսկ ի ձեռն²¹⁰, զի այր²¹¹ յարս²¹² եղև՝ զայրն ի հաւասարութիւն²¹³ իւրոյն եած կենդանութեան, և մահուամբ զմահն քակեալ և փոխաբերեալ առ յարութեան²¹⁴ կենդանութիւն: Ապ՝ ուրեմն եթ՝ ապրեցուցանելն Աստուծոյ²¹⁵, և նորոգելն զաշխարհ ոչ միւսոյ ուրումն²¹⁶. իսկ ապրեցուցանէ ծնիցեալն²¹⁷ և խաչեցեալն²¹⁸. ոչ մարդ էր, զոր ծնաւն Մարիամ²¹⁹, և ոչ մարդ, զոր խաչեցինն

¹⁹³ ի մարդկանէ սերման.

¹⁹⁴ ի Վէջիք «արեամբ իւրով զաշխարհ կեցուցանելով».

¹⁹⁵ երկրպագելով.

¹⁹⁶ փառաւորելոյ.

¹⁹⁷ մոռացեալ.

¹⁹⁸ հասուցեալ.

¹⁹⁹ Մատ. ԺԱ. 6:

²⁰⁰ կրից նորա.

²⁰¹ փոխեաց. փոփոխի.

²⁰² մարդ.

²⁰³ ասացեալ.

²⁰⁴ զխաչեալն.

²⁰⁵ փոփոխեաց.

²⁰⁶ ոչ կարացին.

²⁰⁷ ցածուցանէ.

²⁰⁸ որ կրեանց զարջարանս.

²⁰⁹ զկնի.

²¹⁰ իսկ ի ձեռն առն.

²¹¹ այս.

²¹² յայտ.

²¹³ ի ծառայութիւն.

²¹⁴ ի յարութեանն.

²¹⁵ Աստուծոյ է.

²¹⁶ ուրումն է.

²¹⁷ ծնեալն.

²¹⁸ խաչեալն.

²¹⁹ Կոյսն.

Հրեայք²²⁰, այդ Աստուած ծնիցեալն²²¹ ի կնոջէ²²², Աստուած խաչեցեալն²²³ ի Հրեիցն:

Ե.

ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՅՈՒՂԻԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ
ՀՌՈՎՄԱՅ՝ ՅԱՂԱԳՍ ԱՍՏՈՒԱԾՆԱՅԻՆ
ՄԱՐՄՆԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՀ 266-268

Նորին՝ յաղագս աստուածային մարմնաւորութեանն.

Զփրկութիւն²²⁴ մեզ առթէ աւետարանն, եղբարք, յորմէ ուսանիմք զԱստուածն²²⁵ եկեալ յաշխարհ և զմարդկային իրս²²⁶ փոխարկեալ²²⁷ ի փառս աստուածականս՝ յերկնային բարձրութիւն²²⁸, յերկնային թագաւորութիւն²²⁹, յերանութեան կենդանութիւն²³⁰ և արարած²³¹ կազմեալով²³² նոր. քանզի որ ոք²³³ ի Քրիստոսի՝ նոր արարած, և ամենեքեան հաւատացեալք ի Քրիստոս՝ նմանին Քրիստոսի, և տեսանելով զնորա փառսն՝ ձեռակցեմք²³⁴ նմա: «Քանզի փոխաձեւացուցէ, ասէ, զմարմինն նուաստութեանս²³⁵ մերոյ կերպակից մարմնոյ փառաց իւրոց, ըստ ներգործութեան, առ²³⁶ ի կարել զնա և հնազանդեցուցանել նմա զամեցայն»²³⁷:

Մի՛ որ այսուհետեւ ի մարմնականի²³⁸ ձեւում²³⁹ և մարմնականի²⁴⁰ ախտակրութեան գայթա-

²²⁰ Հրեայքն.

²²¹ ծնեալն.

²²² ի կնոջէն.

²²³ խաչեալ. խաչեալն:

²²⁴ Զի փրկութիւնն.

²²⁵ զԱստուած.

²²⁶ իսկ.

²²⁷ փոխարկեալս.

²²⁸ բարձրութիւնն.

²²⁹ թագաւորութիւնն.

²³⁰ կենդանութիւնն.

²³¹ յարարած.

²³² կազմելով. Հմմտ. Բ. Կորն. Ե. 17. Գաղա. Զ. 16:

²³³ որք.

²³⁴ ձեռակցեմք. ասոր. թրգմ. «հաւատարակից».

²³⁵ խոնարհութեան.

²³⁶ որ.

²³⁷ զամենայնս: Փիլիպ. Գ. 21. «Որ նորոգեցէ զմարմին խոնարհութեան մերոյ, կերպարանակից լինել մարմնոյ փառաց նորա, ըստ զօրութեանն՝ առ ի կարող լինելոյ հնազանդեցուցանել ընդ իւրեւ զամենայնս»:

²³⁸ ի մարմնական.

²³⁹ ձեւումն.

²⁴⁰ ի մարմնականի.

գղեսցի և մի²⁴¹ մարդ սակս այսոցիկ զՔրիստոս կարծեսցէ²⁴², զի մի²⁴⁵ զփրկութիւնս²⁴⁴ կորուսցէ. քանզի մարդ ոչ ապրեցուցանէ²⁴⁵ զաշխարհ, մարդու²⁴⁶ ախտակրութիւն ոչ սրբէ զի նայնսն²⁴⁷ մկրտեալս²⁴⁸. ամենեքեան իսկ ի Քրիստոսի մահն մկրտիմք²⁴⁹, հաւատալով²⁵⁰ եթե Քրիստոսի մահն կենդանութեան հաւակ է, զմեր մահն փոխարկելով առ յարութիւն. քանզի խափանէ զմահ Քրիստոս, իսկ լուսաւորէ զկենդանութիւն և զանապականութիւն²⁵¹, որպէս գրեալ է. և ոչ ոք ի մարդկանէ խափանել կարէ զմահ և ոչ լուսաւորել կենդանութիւն²⁵², որպէս և Դաւիթ ասէ. «Ո՛վ է մարդ, որ կեցցէ և ի ն՛ տեսցէ զմահ, և փրկեսցէ զանձն իւր ի ձեռաց դժոխոց»²⁵³: Իսկ որ զինքն փրկել ոչ կարէ²⁵⁴, իբր զայդ ն²⁵⁵ ապրեցուցէ²⁵⁶, և որ զմի ոք ապրեցուցանել ոչ զաւրէ²⁵⁷, իբր զաշխարհ²⁵⁸ կարէ ապրեցուցանել: Եւ վասն զի բնական²⁵⁹ ի մարդ մեղք, հետեւանայ և մահ. «Քագաւորեաց իսկ, ասէ, մահ յԱդամայ մինչև ի Մովսէս»²⁶⁰ և առ ոչ մեղուցեալսն՝ նմանութեամբ զանցաւորութեանն²⁶¹ Ադամայ»²⁶². քանզի յորմէ, ասէ²⁶³, մեղաւ Ադամ և մեղուցեալ²⁶⁴ ծնաւ զմեզ²⁶⁵ ըստ նմանութեան իւրում, յայնմանէ մու սահման Աստուծոյ զամենեցուն ասելով. «Երկիր եիր»²⁶⁶

և յերկիր տաքագնացես»²⁶⁷: Մովսէս զմահն լուծանել ոչ կարէր²⁶⁸, այդ և ինքն մահուամբ²⁶⁹ գրաւեցաւ և ամենեքեան, որք²⁷⁰ ընդ թագաւորաւ և ընդ աւրինաւ թագաւորեցան մահուամբ. իսկ Քրիստոս և Քրիստոսի շնորհն²⁷¹ սկիզբն ետ կենդանութեան²⁷²: Քանզի հոգի կենածական²⁷³ տայ Քրիստոսի հաւատն, զոր յետ յարութեանն փչեալ էր²⁷⁴ Հոգի Սուրբ. իսկ Հոգի²⁷⁵ Սուրբ Աստուծոյ պատկեր²⁷⁶ է, և ոչ մարդոյ:

Հաւատասցուք այսուհետեւ արժանապէս ի Քրիստոս, որպէս²⁷⁷ յորդի Աստուծոյ մարմնով երևեալ, Տէր մարգարէիցն, Տէր հրեշտակաց, վասն որոյ հնազանդի²⁷⁸ նմա երկնայինքն և երկրայինքն և ստորերկրիք²⁷⁹: Քանզի ոչ²⁸⁰ մարդոյ²⁸¹ հնազանդին երկնային պետութիւնք և իշխանութիւնք և կարութիւնք²⁸², այդ Աստուծոյ, «Եւ ամեն²⁸³ ծունր խոնարհի²⁸⁴ երկնայնոց²⁸⁵ և երկրայնոց²⁸⁶, և սանդարամետականաց, և ամեն²⁸⁷ լեզուի խոստովանեսցէ²⁸⁸, եթե²⁸⁹ Տէր Յիսուս Քրիստոս, ի փառս Աստուծոյ Հաւր»²⁹⁰: Քանզի Քրիստոս Աստուած ելով ի մարմնի, երևեցաւ²⁹¹ և խաւսեցաւ իբր²⁹² Աստուած²⁹³, և գործեաց զամենայն իբր²⁹⁴ Աստուած²⁹⁵ Որդի ելով Աստուծոյ ճշմար

²⁶⁷ Ծնն. Գ. 19. «Զի հող էիր և ի հող դարձցիր»:

²⁶⁸ «Զմահ Մովսէս ոչ կարէ լուծանել» փոխանակ «Մովսէս զմահ լուծանել ոչ կարէր»:

²⁶⁹ այլ և ի մահ ինքն.

²⁷⁰ որ.

²⁷¹ շնորհն.

²⁷² կենդանութեանն: Հմմտ. Հռովմ. է. 25:

²⁷³ կենդանածնական.

²⁷⁴ փչեաց ետ.

²⁷⁵ Հոգին.

²⁷⁶ պարզեւ. նաեւ ըստ ասոր. թարգմանութեան «պարզեւ».

²⁷⁷ իբրեւ.

²⁷⁸ հնազանդին.

²⁷⁹ ստորերկրեայք.

²⁸⁰ ոչ եթէ միայն.

²⁸¹ ի Վէլիք.

²⁸² զաւրութիւնք.

²⁸³ ամենայն.

²⁸⁴ կրկնի.

²⁸⁵ երկնայնոցն.

²⁸⁶ երկրայնոցս.

²⁸⁷ ամենայն.

²⁸⁸ խոստովան լիցի.

²⁸⁹ թե.

²⁹⁰ Փիլիպ. Բ. 10–11.

²⁹¹ երեւելով.

²⁹² իբրեւ.

²⁹³ զԱստուած.

²⁹⁴ իբրեւ.

²⁹⁵ զԱստուած.

րիտ, ինքն աւրինադրեաց և ասաց. «Եւ ասեմ ձեզ»²⁹⁶. և հրաման տալով հողմոց և ծովու²⁹⁷ և հողւոց անմաքրոց²⁹⁸: Իսկ մարդիկ Աստուած²⁹⁹ առնդունելով և Աստուծոյ զաւրութիւն՝ ոչ աւրինադրեսցեն յնքեանց³⁰⁰ և ոչ հրամայեսցեն: Վասն այսորիկ³⁰¹ Պաւղոս ասէ. «Ասեմ ոչ էսս, այդ Տէրն»³⁰², ի Քրիստոսէ բերելով զհրամանն, ոչ յիւրմէ. և ուր³⁰³ խորհրդակցէ զիւրմէսն³⁰⁴, ոչ իբր³⁰⁵ զիւր ինչ խորհրդակցէ, այդ զՀոգին³⁰⁶ տուեալ նմա ի Քրիստոսէ, ասելով. «Բայց թուիմ և³⁰⁷ էս հոգի Աստուծոյ ունիլ»³⁰⁸. և դարձեալ. «Եթե փորձ³⁰⁹ խնդրէք գլխի³¹⁰ խաւսողին Քրիստոսի»³¹¹:

Նորին.

Որ ոք ասէ, եթե Քրիստոս մարդ էր՝ Աստուած ունելով յինքեան, ամպարիչտ է³¹², մի ի ծառայիցն առնելով³¹³ զՏէրն³¹⁴ և զճշմարտութիւն աստուածութեանն³¹⁵ նորա փոխարկելով³¹⁶ աստուածագործեցելոյ³¹⁷, ոչ իբր Աստուծոյ³¹⁸ ելոյ ճշմարտի³¹⁹, և զփրկականն մեր տուծոյ³¹⁸ ելոյ ճշմարտի³¹⁹, և զփրկականն մեր երկրպագութիւն անգոսնէ՝ երկրպագաւոյաց³²⁰ արդեւք Տէր կամ զի³²¹ նմա և ոչ զգայ³²² զի³²³ նչ արդեւք Տէր կամ զի³²⁴ նչ ծառայ, զի³²⁵ նչ Փրկիչ:

²⁹⁶ Մատ. Ե. 22 և ն:

²⁹⁷ ի Վէլիք:

²⁹⁸ օղոց անմաքրից. ասոր. թարգմանութեան համաձայն՝

«ոգւոց».

²⁹⁹ ի Վէլիք.

³⁰⁰ յինքեանց անձամբ.

³⁰¹ այնորիկ.

³⁰² ի Վէլիք «այդ Տէրն»: Հմմտ. Ա. Կորն. է. 10:

³⁰³ ոչ.

³⁰⁴ յիւրմէսն.

³⁰⁵ իբրեւ.

³⁰⁶ զոգին.

³⁰⁷ ի Վէլիք.

³⁰⁸ ունելով: Ա. Կորն. է. 40:

³⁰⁹ զփորձ ինչ.

³¹⁰ զիս.

³¹¹ Բ. Կորն. ԺԳ. 3:

³¹² ամպարչտէ.

³¹³ առնլով.

³¹⁴ ի Վէլիք.

³¹⁵ աստուածութեան.

³¹⁶ իբրեւ.

³¹⁷ զԱստուած գործեցելոյ.

³¹⁸ Աստուած.

³¹⁹ ճշմարտ.

³²⁰ երկրպագաւոյացս.

³²¹ բնակէր.

³²² զԱստուծոյ.

³²³ կամ զի³²⁴ նչ.

զի³²⁵ նչ ապրեցուցիչ, զի³²⁶ նչ ոգի կենարար³²⁴, որպէս է Քրիստոս ըստ առաքելոյ և անձն կենդանի, որպէս է³²⁵ Ադամ, զի³²⁶ նչ հողականն³²⁶ և յերկնուստն, գտեալն ձեռով իբր³²⁷ զմարդ՝ սակս մարմնոյն որ ի Կուսէ³²⁸, իսկ զաւրութեամբ ելով Աստուած՝ սակս Հոգւոյն որ յերկնուստն³²⁹, որ էր³³⁰ ի վերայ իւր³³¹, որում փառք յաւիտեանս, ամէն:

9.

Ա. ՏԱՐԲԵՐԱԿ ՈՒԻՏԱՂԵԱՅ ՅԱՂԱԳՍ
ՀԱՒԱՏՈՅ ԲԱՆԻ

ՏՀ 7–8

Երանելոյ Ուիտադեա(յ) Եպիսկոպոսապետի Հռովմա(յ) ի յաղագս հաւատոյ բանէն.

Իսկ ևս և յաղագս ըստ³³² մարմնոյ տնաւրէնութեան³³³ Փրկչին հաւատամբ³³⁴ անայդայդելոյ և անյեղյեղելի միացելոյ³³⁵ Աստուծոյն Բանի զմարմնաւորութիւնն³³⁶ եղանիլ³³⁷ առ նորոգութիւն մարդկութեան³³⁸: Քանզի Որդի ելով ճշմարտապէս Աստուծոյ ըստ յաւետախաղաց յԱստուծոյ³³⁹ ծննդենէն, եղև և Որդի Մարդոյ³⁴⁰ ըստ ի կուսէն ծննդեան³⁴¹, և է միևնոյն կատարեալ Աստուած ըստ աստուածութեանն և նոյնագոյ³⁴² Հաւր և կատարեալ մարդ նոյն ինքն ըստ ի կուսէն ծննդութեան³⁴³, և նոյնագոյ³⁴⁴ մարդկան ըստ մարմնոյ: Իսկ որ ոք³⁴⁵ յերկնուստ ասէ մարմին ունել³⁴⁶ զՏէրն,

³²⁴ կենդանարար.

³²⁵ ի Վէլիք.

³²⁶ հողական.

³²⁷ իբրեւ.

³²⁸ ի Կուսէն.

³²⁹ ի վերուստ.

³³⁰ է.

³³¹ ամենեցուն Աստուած:

³³² ի Վէլիք «ըստ».

³³³ տնաւրէնութեան մերոյ.

³³⁴ հաւատամբ զի.

³³⁵ միացելոյ.

³³⁶ զմարմնաւորութիւն.

³³⁷ եղանիլ.

³³⁸ ի Վէլիք «առ նորոգութիւն մարդկութեան».

³³⁹ Աստուծոյ.

³⁴⁰ եղև Որդի: ի Վէլիք «Մարդոյ».

³⁴¹ ծննդեանն.

³⁴² համագոյ.

³⁴³ ծննդութեանն.

³⁴⁴ համագոյ.

³⁴⁵ որք.

³⁴⁶ ունելով.

²⁴¹ ի Վէլիք.

²⁴² կարծիցէ.

²⁴³ մեղ.

²⁴⁴ փրկութեանն.

²⁴⁵ ապրեցուցէ.

²⁴⁶ մարդոյ.

²⁴⁷ զի նայն.

²⁴⁸ մկրտեալսն.

²⁴⁹ «ի Քրիստոս մկրտիմք ի մահն» փոխանակ «ի Քրիստոս մահն մկրտիմք»: Հմմտ. Հռովմ. Զ. 3:

²⁵⁰ հաւատովք.

²⁵¹ Բ. Տիմո. Ա. 10. «Որ խափանեաց զմահ և լուսաւորարար զկեանս և զանեղ ծութիւն ի ձեռն Աւետարանին»:

²⁵² զկենդանութիւն.

²⁵³ Սաղ. ԶԸ. 49:

²⁵⁴ չկարէ.

²⁵⁵ զայսն.

²⁵⁶ ապրեցուցանէ.

²⁵⁷ «զաւրեալ առ ի յապրեցուցանել ոչ կարէ».

²⁵⁸ զաշխարհս.

²⁵⁹ բնական են.

²⁶⁰ ի ցՄովսէս.

²⁶¹ զանցաւորութեամբն.

²⁶² Հռովմ. Ե. 14:

²⁶³ ասուէ.

²⁶⁴ մեղուցեալն.

²⁶⁵ ի Վէլիք.

²⁶⁶ երկիր.

կամ նոյնագոյ³⁴⁷ Աստուծոյ զմարմինն, եղիցի նզովեալ: Որ ոք ոչ խոստովանի զՏեառնն³⁴⁸ մարմինն³⁴⁹ ի կուսէն և մարդկան նոյնագոյ³⁵⁰, եղիցի նզովեալ: Որ ոք զՏէրն մեր և զՓրկիչ³⁵¹ ի Հոգւոյն Սրբոյ և ի Մարիամա³⁵² կուսէ³⁵³ ծնեալ մարմնով³⁵⁴ անանձն ասէ, կամ անզգայ, կամ անբան կամ անիմաստ, եղիցի նզովեալ: Որ ոք բաժանէ և զատուցանէ զՏէրն մեր և Փրկիչ³⁵⁵, և ասէ այդ գոլ Որդի զԱստուածն Բան³⁵⁶, և այդ զառեալն մարդ, և ոչ խոստովանէ³⁵⁷ մի և զնոյն³⁵⁸ ինքն, եղիցի նզովեալ:

Բ. ՏԱՐԲԵՐԱԿ ՈՒԻՏԱՂԵԱՅ ՅԱՂԱԳՍ
ՀԱՒԱՏՈՅ ԲԱՆԻ

ՏՀ 191

Երանելոյ Ուխտադեա(յ) Եպիսկոպոսապետի Հոռվմայ յաղագս հաւատոյ Բանի. և կայ վկայութիւնն յառ թագուհիսն մատենի երանելոյ Կիւրդի, եթե մի Բրիստոս.

Տակաւին իսկ և յաղագս ըստ մարմնոյ տնաւոյնութեանն Փրկչին հաւատամք, զի անայդայդելոյ և անյեղլոյ մնացելոյ Աստուծոյն Բանի զմարմնաւորութիւնն եղանիլ առ նորոգութիւն մարդութեան. քանզի Որդի ելով ճշմարտապէս Աստուծոյ ըստ մշտնջենաւորականի յԱստուծոյ ծնելութենէն, եղև Որդի մարդոյ ըստ ի Կուսէն ծնելութենէ և է միևնոյն, կատարեալ Աստուած ըստ աստուածութեանն և հոմագոյ Հաւր, և կատարեալ մարդ նոյն ըստ ի Կուսէն ծնելութեան և հոմագոյ մարդկան է ըստ մարմնոյ:

Եւ որ ոք յերկնուստ ասէ մարմին ունել զՏէրն կամ հոմագոյ Աստուծոյ զմարմինն, եղիցի նզովեալ:

Որ ոք ոչ խոստովանէ զՏեառնն մարմինն ի Կուսէն և մեզ հոմագոյ, եղիցի նզովեալ:

³⁴⁷ Հոգւոյ.
³⁴⁸ Տեառն.
³⁴⁹ զմարմինն.
³⁵⁰ համագոյ.
³⁵¹ զՓրկիչն.
³⁵² ի Մարիամայ.
³⁵³ Կուսէն.
³⁵⁴ ըստ մարմնոյ.
³⁵⁵ զՓրկիչն.
³⁵⁶ Բանն.
³⁵⁷ ոչ խոստովանի.
³⁵⁸ զնոյնն. ի Կէջիք «ինքն»:

Որ ոք զՏէրն մեր և զՓրկիչն զի Հոգւոյն Սրբոյ և ի Մարիամայ Կուսէ ծնիցեալ ըստ մարմնոյ անանձն ասէ կամ անզգայի կամ անբան կամ անիմաստ, եղիցի նզովեալ:

Որ ոք իշխէ ասել զԲրիստոս աստուածութեամբն ախտակրեալ և ոչ մարմնով, որպէս և գրեալ է, եղիցի նզովեալ:

Որ ոք բաժանէ և զատուցանէ զՏէրն մեր և զՓրկիչ և ասէ՝ միև գոլ Որդի զԱստուածն Բան և միև զառեալն մարդ, և ոչ խոստովանէ զմի և զնոյն, եղիցի նզովեալ:

է.

Ա. ՏԱՐԲԵՐԱԿ ՓԻՂԻԿՈՍԻ ԹՂԹՈՅՆ

ՏՀ 2

Սրբոյն Փիղիկոսի՝ Եպիսկոպոսի Հոռվմայ(յ) և Մարտիրոսի, ի թղթոյն որ առ Մաքսիմոս Եպիսկոպոս և առ վիճակեալ պաշտաւնեայս, և եկեղեցւոյն Աղեքսանդրի.

Բայց³⁵⁹ յաղագս մարմնաւորութեան Բանին և հաւատոյ³⁶⁰, հաւատամք ի Տէրն³⁶¹ մեր Յիսուս Բրիստոս, ի կուսէն Մարիամա³⁶² ծնեալ. զի³⁶³ ինքն է Աստուծոյ³⁶⁴ մշտնջենաւոր Որդին³⁶⁵ և Բան, և ոչ մարդ յԱստուծոյ ընկալեալ³⁶⁶, որպէս զի այդ իցէ առ նովալ³⁶⁷. քանզի ոչ զմարդ³⁶⁸ եառ³⁶⁹ Որդին Աստուծոյ³⁷⁰, զի եղիցի այդ ոմն առ ինքեամբ³⁷¹, այդ Աստուած³⁷² կատարեալ էութեամբն³⁷³ եղև միանգամայն³⁷⁴ և մարդ կատարեալ, մարմնացեալ³⁷⁵ ի կուսէ³⁷⁶:

³⁵⁹ Ի Կէջիք «Բայց».
³⁶⁰ հաւատոյ.
³⁶¹ ի Տէր.
³⁶² Մարիամայ.
³⁶³ եթե.
³⁶⁴ յԱստուծոյ.
³⁶⁵ Որդի.
³⁶⁶ առաւ.
³⁶⁷ Ի Կէջ «զի իցէ այլ քան զնա» փոխանակ «որպէսզի այլ իցէ առ նովալ».
³⁶⁸ մարդ.
³⁶⁹ առնկալաւ.
³⁷⁰ Աստուծոյն Որդի.
³⁷¹ Ի Կէջ «զի իցէ այլ քան զինքն» փոխանակ «զի եղիցի այդ ոմն առ ինքեամբ».
³⁷² Աստուած ելով.
³⁷³ Ի Կէջիք «էութեամբն».
³⁷⁴ համանգամայն.
³⁷⁵ մարմնացաւ.
³⁷⁶ ի կուսէն.

Եւ այդ ևս Նորին.

Հաւատամք ի Բրիստոս Յիսուս, Աստուած խոստովանելով զնա աստուածային³⁷⁷ բնութեամբն և ոչ ըստ կցորդութեան³⁷⁸ աստուածութեան³⁷⁹. քանզի ինքն է, յորմէ կցորդութիւն առնումբ³⁸⁰ աստուածաբար փչեցեալ³⁸¹ յաշակերտսն զՍուրբ Հոգին. և ինքն է³⁸², որ մեռաւ մարմնով վասն մեղաց մերոց³⁸³, որ³⁸⁴ և ապրեցոյց³⁸⁵ ի մեղաց զհաւատացեալս ի նա: Բան՝ զի ոչ մարդ ըստ մեզ Տէրն ընկալեալ եղև³⁸⁶ յԱստուծոյ, այդ Աստուած ճշմարիտ, զմարդիկ ընդունելով³⁸⁷ ըստ գրեկոցն³⁸⁸, «Ընդունի³⁸⁹ զհեզս Տէր»: Իսկ Տէր է որ ի Մարիամայն³⁹⁰ ծնեալ³⁹¹, «Որով ամենայն»³⁹², ըստ Պաւղոսի

³⁷⁷ աստուածական.
³⁷⁸ ոչ ընդունելութեամբ.
³⁷⁹ աստուածութեանն.
³⁸⁰ Ի Կէջ «որ ընկալեալ լինի» փոխանակ «յորմէ կցորդութիւն առնումբ».
³⁸¹ փչեալ.
³⁸² ինքնն.
³⁸³ մերոյ փրկութեան: Ա. Պետր. Գ. 18:
³⁸⁴ Ի Կէջիք «որ».
³⁸⁵ ապրեցուցանելով.
³⁸⁶ առաւ.
³⁸⁷ առնելով.
³⁸⁸ որպէս և գրեալ: Սաղ. ձեռ. 6:
³⁸⁹ Առնելով.
³⁹⁰ ի Մարիամայ.
³⁹¹ ծնեալն.
³⁹² Ի Կէջիք «Որով ամենայն»: Ա. Կորն. Ը. 6:

բանին³⁹³, և ինքն է³⁹⁴ Աստուծոյ Բանն³⁹⁵: Եւ³⁹⁶ նզովեմք չարչարելի³⁹⁷ զԱստուածութիւնն ասացողս³⁹⁸ և³⁹⁹ մարդ զխաչեցեալն Բրիստոս⁴⁰⁰ ասացողս⁴⁰¹, և ոչ ամենայն⁴⁰² էութեամբն⁴⁰³ Աստուած:

Բ. ՏԱՐԲԵՐԱԿ-ՀԱՏԱԿՈՏՈՐ
ՓԻՂԻԿՈՍԻ ԹՂԹՈՅՆ
ՏՀ 68

Երանելոյ Փիղիկայ Եպիսկոպոսապետի Հոռվմայ և վկայի.

Իսկ յաղագս մարմնաւորութեան Բանին և հաւատոյ, հաւատամք ի Տէր մեր Յիսուս Բրիստոս, զի սրբոյ Կուսէ Մարիամայ ծնիցեալն. զի ինքն է Աստուծոյն մշտնջենաւոր Որդի և Բան, և ոչ մարդ յԱստուծոյ առեալ, զի այդ իցէ քան զնա. քանզի և ոչ մարդ եառ Աստուծոյն Որդի, զի այդ իցէ քան զինքն, այդ Աստուած ելով կատարեալ, եղև համանգամայն և մարդ կատարեալ, մարմնացեալ ի Կուսէ:

³⁹³ Ի Կէջիք «բանին».
³⁹⁴ ելով.
³⁹⁵ Աստուծոյն Բան.
³⁹⁶ Բայց.
³⁹⁷ որք ախտակիր.
³⁹⁸ ասեն.
³⁹⁹ և որք.
⁴⁰⁰ զԲրիստոս.
⁴⁰¹ ասեն.
⁴⁰² բոլորովին.
⁴⁰³ էութեամբ:

I.

EPISTULA APOLLINARIS AD DIONYSIUM

Lietzmann 256-62

ΠΡΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΝ

ΘΑΥΜΑΖΩ πυνθανόμενος περί τινων ὁμολογούντων μὲν θεὸν ἔνσαρκον τὸν κύριον, περιπιπτόντων δὲ τῇ διαιρέσει τῇ κακῶς ὑπὸ τῶν παυλιανιζόντων εἰσαχθείσῃ. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ

Παύλῳ τῷ Σαμοσατεῖ δουλεύοντες ἄλλον μὲν τὸν ἐξ οὐρανοῦ λέγουσι, θεὸν ὁμολογούντες αὐτόν, ἄλλον δὲ τὸν ἐκ γῆς ἄνθρωπον, λέγοντες τὸν μὲν ἄκτιστον, τὸν δὲ κτιστόν, τὸν μὲν αἰώνιον, τὸν δὲ χθεσινόν, τὸν μὲν δεσπότην, τὸν δὲ δοῦλον, ἀσεβοῦντες, ἂν τε προσκυνῶσιν, ὃν λέγουσι δοῦλον καὶ κτιστόν, ἂν τε μὴ προσκυνῶσι τὸν ἑξαγοράσαντα ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ αἵματι. 2 οἱ δὲ τὸν ἐξ οὐρανοῦ θεὸν ὁμολογούντες ἐκ τῆς παρθένου σαρκαῶσθαι καὶ ἓνα εἶναι μετὰ τῆς σαρκὸς μάτην ταράσσουσιν, εἰς τὰ ῥήματα τῆς ἐκείνων ἀσεβείας ἐκφερόμενοι. λέγουσι γὰρ καὶ αὐτοί, ὡς ἀκούω, δύο φύσεις, καίτοι τοῦ Ἰωάννου σαφῶς ἓνα ἀποδείξαντος τὸν κύριον ἐν τῷ λέγειν «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» καὶ τοῦ Παύλου ἐν τῷ λέγειν «εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα». εἰ γὰρ «εἰς» ὁ ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου τεχθεὶς ὠνόμασται καὶ αὐτός ἐστι «δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε», μία φύσις ἐστίν, ἐπειδὴ πρόσωπον ἐν οὐκ ἔχον εἰς δύο διαίρεσιν, ἐπεὶ μηδὲ ἰδία φύσις τὸ σῶμα καὶ ἰδία φύσις ἡ θεότης κατὰ τὴν σάρκωσιν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος μία φύσις, οὕτω καὶ ὁ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος Χριστός. 3 εἰ δὲ οὐκ ἐπιγιγνώσκουσιν τὸ καθ' ἑνωσιν ἓν, δύνανται καὶ εἰς πολλὰ μερίζειν τὸν ἓνα καὶ πολλὰς λέγειν φύσεις, ἐπειδὴ πολυειδὲς τὸ σῶμα ἐξ ὀστέων καὶ νεύρων καὶ φλεβῶν καὶ σαρκὸς καὶ δέρματος, ὀνύχων τε καὶ τριχῶν, αἵματός τε καὶ πνεύματος, ἅπερ ἅπαντα διαφορὰν μὲν ἔχει πρὸς ἄλληλα, μία δὲ φύσις ἐστίν, ὥστε καὶ ἡ τῆς θεότητος ἀλήθεια μετὰ τοῦ σώματος ἓν ἐστι καὶ εἰς δύο φύσεις οὐ μερίζεται. 4 οὔτε γὰρ οἶόν τε ἦν τὸ ὅλον υἱὸν ἀνθρώπου καλεῖσθαι καταβεβηκότα ἐξ οὐρανοῦ καὶ

υἱὸν θεοῦ γεννηθέντα ἐκ γυναικός, εἰ δύο φύσεων διαίρεσιν ἐπιδέχεται· ἀλλὰ τὸ μὲν καταβεβηκὸς ἐξ οὐρανοῦ ἐκαλεῖτο ἂν υἱὸς θεοῦ καὶ οὐχ υἱὸς ἀνθρώπου, τὸ δὲ γεννηθέν ἐκ γυναικὸς ἐκαλεῖτο ἂν υἱὸς ἀνθρώπου καὶ οὐχ υἱὸς θεοῦ· καὶ τοῦτο ἔπεται τῇ παυλιανικῇ διαιρέσει. 5 Ἡμᾶς δὲ αἱ θεῖαι γραφαὶ διδάσκουσιν ὡς περὶ ἑνὸς τοῦ κυρίου φρονεῖν κατὰ τὴν ἐξ οὐρανοῦ κατάβασιν καὶ τὴν [ἐκ γυναικός] ἐπὶ γῆς γέννησιν. οἱ τοίνυν οὕτω φρονούντες μὴ εἰς ὁμοφωνίαν τῶν πάντα ἐναντία φρονούντων ἐκβαίνετωσαν, ἵνα μὴ τῇ διανοίᾳ εὐφημοῦντες τοῖς ῥήμασι δυσφημῶσιν. ὁ ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς δύο λέγοντας φύσεις τὴν μὲν μίαν προσκυνεῖν, τὴν δὲ ἐτέραν μὴ προσκυνεῖν, καὶ εἰς μὲν τὴν θεϊκὴν βαπτίζεσθαι, εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην μὴ βαπτίζεσθαι. εἰ δὲ εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου βαπτιζόμεθα, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν τῆς ἀπαθούς θεότητος καὶ τῆς παθητῆς σαρκός, ἵνα οὕτως εἰς θεὸν ἢ τὸ βάπτισμα ἡμῶν καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ κυρίου τελούμενον. 7 καὶ γὰρ οὐ φοβούμεθα τοὺς συκοφάντας τοὺς διαιροῦντας εἰς δύο πρόσωπα τὸν κύριον, ἔάν, ἡμῶν τὴν ἑνωσιν πρεσβεύοντων τὴν εὐαγγελικὴν καὶ ἀποστολικήν, βλασφημῶσιν ἡμᾶς ὡς τὴν σάρκα λέγοντας ἐξ οὐρανοῦ, ὅταν ἀναγινώσκωμεν τὰς θείας γραφὰς υἱὸν ἀνθρώπου λεγούσας τὸν ἐξ οὐρανοῦ. οὐδὲ γὰρ, ὅτε λέγομεν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, δυνάμεθα βλασφημεῖσθαι ὡς τὸν λόγον ἐκ γῆς λέγοντες καὶ μὴ ἐξ οὐρανοῦ. λέγομεν δὲ τὰ ἀμφοτέρω, καὶ ἐξ οὐρανοῦ τὸ ὅλον διὰ τὴν θεότητα καὶ ἐκ γυναικὸς τὸ ὅλον διὰ τὴν σάρκα, οὐκ εἰδότες διαίρεσιν τοῦ ἑνὸς προσώπου οὐδὲ ἀποτέμνοντες τοῦ οὐρανοῦ τὸ γῆϊνον οὐδὲ τοῦ γῆϊνου τὸ οὐράνιον· ἀσεβῆς γὰρ ἡ διατομή. 8 μὴ οὖν τοῖς διατέμνουσι πρόφασιν διδόντωσαν οἱ δύο λέγοντες φύσεις· οὔτε γὰρ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ φύσις [ἐπὶ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ], ἐπεὶ μηδὲ ζωοποιὸν καθ' ἑαυτὸ μηδὲ διατέμνεσθαι δυνάμενον ἄνευ τοῦ ζωοποιοῦ [λόγου]· οὔτε ὁ λόγος καθ' ἑαυτὸν εἰς ἰδίαν μερίζεται φύσιν, ἣν ἔχει κατὰ τὸ ἄσαρκον, ἐπειδὴ ἐν σαρκὶ ὁ κύριος καὶ οὐκ ἀσάρκως ἐπεδήμησε τῷ κόσμῳ· οὔτε τὸ κτιστὸν σῶμα ἔζη χωρὶς τῆς ἀκτίστου θεότητος, ἵνα χωρίζη τις φύσιν κτιστὴν· οὔτε μὴν ὁ ἄκτιστος λόγος ἐπεδήμησεν χωρὶς σώματος, ἵνα μερίζη τις ἀκτίστου φύσιν. 9 εἰ δὲ ἓν ἐκάτερόν ἐστι κατὰ τὴν ἑνωσιν καὶ τὴν σύνοδον καὶ τὴν σύν-

θεσιν τὴν ἀνθρωποειδῆ, ἐν καὶ τὸ ὄνομα τῷ συνθέτῳ προσ-
εφαρμόζεται, ἀπὸ μὲν τῆς θεότητος τὸ ἄκτιστον, ἀπὸ δὲ
τοῦ σώματος τὸ κτιστόν, ἀπὸ μὲν τῆς θεότητος τὸ ἀπαθές,
ἀπὸ δὲ τοῦ σώματος τὸ παθητόν. καὶ ὥσπερ ἀκούοντες τοῦ
Παύλου τὸν Χριστὸν παθητὸν οὐ μερικῶς ἠκούσαμεν
οὔτε τὴν θεότητα παθητὴν ἐνομίσαμεν, οὕτω καὶ τὸ κτι-
στὸν καὶ δοῦλον οὔτε μερικῶς λέγεται οὔτε τὴν θεότητα ποιεῖ
κτιστὴν οὔτε δούλην. καὶ πάλιν τὸ ἄκτιστον οὔτε τὴν σάρκα
ἄκτιστον ποιεῖ οὔτε μερικῶς ἐπὶ τῆς θεότητος μόνῃς λέγεται.
ταῦτα δὲ οὕτως φρονούντες μενέτωσαν ἐν ἡσυχίᾳ τὰς περιτ-
τὰς ζητήσεις ἐκκλίνοντες, καὶ ῥημάτων ἕνεκα μὴ διαιρῶμεν
τὰ δόγματα.

10 Συμπεφώνηται καὶ συμφώνως ὁμολόγηται τὸ
σῶμα ἐκ τῆς παρθένου, ἡ θεότης ἐξ οὐρανοῦ, τὸ σῶμα πέ-
πλασται ἐν κοιλίᾳ, ἡ θεότης ἄκτιστος αἰώνιος [ἐν τε τῇ συν-
θέσει μένει καὶ τὸ σῶμα σῶμα καὶ ἡ θεότης θεότης], ἵνα ἐνω-
θέντος τοῦ λόγου τῷ σώματι ἀδιαίρετος μείνῃ ἡ θεότης. εἰ
δὲ τῇ γραφῇ σύνηθες καὶ τὸ ὅλον θεολογεῖν καὶ τὸ ὅλον ἀν-
θρωπολογεῖν, ἐπώμεθα καὶ ἡμεῖς τοῖς ῥήμασι τοῖς θείοις καὶ μὴ
μερίζωμεν τὰ ἀμέριστα μήτε τὴν θεότητα διαιροῦντες τοῦ
σώματος ὡς δι' εὐφημίαν, ὅταν τὸ σῶμα πεπλασμένον ἐκ
κοιλίας λέγεται· μήτε τὸ σῶμα μερίζοντες τῆς θεότητος
ὡς δι' ὁμολογίαν τῆς παρουσίας, ὅταν ἡ θεότης ἄκτιστος
δοξάζεται. κοινωνεῖ γὰρ τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ τῆς ὀνομασίας
κατὰ τὴν μίαν ζωὴν οὐ μεταπίπτει οὔτε τὸ ἀσώματον εἰς
σῶμα οὔτε τὸ σῶμα εἰς ἀσώματον. 11 πῶς οὖν οὐ λυπη-
ρὸν τοὺς ταῦτα καλῶς οὕτως ὁμολογοῦντας ἢ φρονούντας
(καθὼς καὶ παρέλαβον) διαστασιάζειν πρὸς ἀλλήλους διὰ ῥήματα;
ὅταν οἱ μὲν τῷ τοῦ σώματος ὀνόματι χρῶνται ἐπὶ τοῦ λόγου,
καθάπερ ὁ Ἰωάννης σάρκα λέγων γεγενῆσθαι τὸν λόγον, οἱ
δὲ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα λαμβάνωσιν ἐπὶ τοῦ [ὅλου] δού-
λου, ὥσπερ ὁ Παῦλος λέγων »ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα
ζωοποιεῖν«. 12 προσκυνεῖν ὁμολογεῖ Χριστὸς κατὰ τὴν
σάρκα τὸν πατέρα λέγων »ἡμεῖς προσκυνούμεν ὃ οἶδαμεν«
καὶ οὐ χωρίζεται ἡ θεότης. προσκυνεῖται κατὰ τὴν θεότητα
καὶ οὐ μερίζεται τὸ σῶμα τῇ τῆς θεότητος προσκυνήσει. οὔτε
ἀφιστῶμεν τὸ σῶμα, ὅτε προσκυνούμεν, οὐδὲ γὰρ δυνατόν,
τὸ τοῦ σώματος τὸ πεπονθέναι καὶ οὐ χωρίζεται ἡ θεότης· ἦνω-

ται γάρ. ἔδει γὰρ νικηθῆναι τὸν θάνατον ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ
νενίκηται.

13 Παραινεῖτε δὲ τοῖς μάτην περὶ ταῦτα διαφορομέ-
νοις καὶ φυλασσέσθω ἡ κατὰ τὸ δόγμα ὁμολογία μὴ διαι-
ρουμένη διὰ τὰ ῥήματα. τὸ μὲν γὰρ τοῖς δόγμασι διαφω-
νούντας τοῖς ῥήμασι προσποιεῖσθαι συμφωνεῖν ἀσεβές, τὸ
δὲ τοῖς δόγμασι συμφωνούντας τοῖς ῥήμασι διαφέρεσθαι
μάταιον καὶ μωρόν. τοῦτο δὲ συμφωνούμενον ἔχοντες, ὅτι
θεὸς ἔνσαρκος ὁ Χριστὸς καὶ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁ αὐτὸς
τῇ μορφῇ δούλος καὶ τῇ δυνάμει θεός, μενέτωσαν ἐν ὁμο-
νοίᾳ καὶ μὴ μάτην διαφερέσθωσαν μηδὲ εἰς τὴν τῶν αἵρε-
τικῶν λογομαχίαν ἐκπιπέτωσαν, ἀλλὰ τῆς ἐκκλησίας τὴν
ἀπλότητα μᾶλλον ζηλωσάτωσαν. ἐρρωμένως διάγοις κύριε.

II.

EPISTULA AD PROSDOCIUM
Lietzmann 283-86

DOCTRINA 16^b (Serr 179, 14) dass die Ps. athanasianische *epist. ad Iovianum von Apollinaris* sei μαρτυρεῖ Τιμόθεος ὁ τὸν πίνακα τῶν λόγων Ἀπολλιναρίου συντάξας, ἐν οἷς καὶ τὸν προφερόμενον ὡς Ἀθανασίου ἐνέταξεν.

ΠΡΟΣ ΠΡΟΣΔΟΚΙΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΤΩΙ δεσπότῃ μου τῷ ποθεινοτάτῳ Προσδοκίῳ Τιμόθεος ἐν κυρίῳ χαίρειν. τὸ φρόνημα ἡμῶν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος μία θεότης ἀληθινή, μία προσκύνησις καὶ δοξολογία υἱοῦ πρὸς πατέρα ἐν τῇ προσκυνήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ δὲ θεότητα ἐτέραν ἐπεισάγων ἀνάθεμα καὶ ὁ προστιθεὶς ἐτέραν δοξολογίαν παρὰ τὰς φωνὰς τῶν Σεραφεὶμ τῶν «ἅγιος ἅγιος ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ» ἀνυμνούντων εἰς τὴν θεϊκὴν τριάδα, ὡς ὁ Ἰωάννης καὶ Παῦλος μαρτυροῦσιν, ὁ μὲν Ἰωάννης υἱοῦ δόξαν τεθεωρηκέναι εἰπὼν τὸν προφήτην ὑμνηθεῖσαν, ὁ δὲ Παῦλος πνεύματος ἁγίου τὴν αὐτὴν δόξαν δηλῶν ἐν τῷ λέγειν ἁγίου πνεύματος εἶναι τὰς φωνὰς τὰς λαληθείσας ὑπὸ τοῦ θεωρηθέντος καὶ δοξασθέντος. ὅτι πνεύματος δόξα υἱοῦ δόξα, καὶ υἱοῦ δόξα καὶ πατρὸς δόξα· διὸ μία οὐσία τῆς τριάδος ὑπὸ τῶν συνόδων διὰ τῆς οἰκουμένης ἀναβοᾶται. 2 πᾶς οὖν ὅστις χωρίζει τῆς τοῦ θεοῦ μόνου οὐσίας τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ὡς ἐκ βουλῆς ὄντα καθάπερ καὶ ἡμεῖς, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς αὐτῆς ὡς ἐν ὁμοιώματι κατὰ τὴν αὐτὴν, ἔστω ἀνάθεμα. κηρύσσεται δὲ εἰς συμπλήρωσιν τῆς πίστεως καὶ σαρκωθείς ἐκ παρθένου [Μαρίας] ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς καὶ σκηνώσας ἐν ἀνθρώποις, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργήσας (τοῦτο γὰρ ἐπὶ προφητῶν ἔστι καὶ ἀποστόλων), τέλειος θεὸς ἐν σαρκὶ καὶ τέλειος ἄνθρωπος ἐν πνεύματι, οὗ δύο υἱοί, εἷς μὲν γνήσιος υἱὸς ἀναλαβὼν ἄνθρωπον, ἕτερος δὲ θνητὸς ἄνθρωπος ἀναληφθεὶς ὑπὸ θεοῦ, ἀλλ' εἷς μονογενὴς ἐν οὐρανῷ, μονογενὴς ἐπὶ γῆς, θεὸς τῇ ἀληθείᾳ, ἄνθρωπος τῇ σαρκικῇ μορφώσει, καθ' ὁμοίωσιν ἑαυτοῦ

σώζων κόσμον κατὰ μετάληψιν τοῦ ἰδίου πνεύματος, ὃ δωρεῖται δι' ἐμφυσήσεως, ὡς ἄνθρωπος ἐν σχήματι ἀνθρωπίνῳ βασιλεύων ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, ὑπὸ πάντων ὡς εἷς καὶ μόνος κύριος δοξαζόμενος εἰς δόξαν τοῦ πατρὸς. ἀμήν. 3 εἰ δέ τις ἄνθρωπον ὑπὸ θεοῦ προσληφθέντα λέγει τὸν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦν καὶ δύο πρόσωπα <τέλεια> ἐνωθέντα, γινωσκέτω τῆς θείας ἐλπίδος ἀλλότριος ὢν. ὁ γὰρ θεὸς λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, Ἰησοῦς ἔστι, δι' οὗ τὰ πάντα ὡς ὁ Ἰωάννης καὶ Παῦλος ἐδίδαξαν, οὐ τὸν λόγον εἰπόντες ἀνελιφέναι Ἰησοῦν τὸν ἐκ Μαρίας τεχθέντα, ἀλλ' αὐτὸν ἐλθεῖν εἰς τὸν κόσμον γεννώμενον ἐκ γυναικός, οὐδὲ κατωκηκέναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἐν ἀνθρώπῳ τῷ ἐκ γῆς χοϊκῷ, ἀλλ' αὐτὸν τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἐπουράνιον εἶναι. 4 ὅτι ἐπουράνιος ἔστιν ὁ λόγος ὁ τὴν σάρκα ἔχων τὴν ἐκ Μαρίας, καὶ ἡμᾶς δὲ διὰ τοῦ ἐπουρανίου ἐπουρανίους καθ' ὁμοίωσιν ποιῶν, ὄντας χοϊκοὺς· ἐκλήθημεν γὰρ εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὃς ἐκοινωνήσεν ἡμῖν καὶ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ὀφειλομένου ἀνθρώπῳ σταυροῦ, κύριος ὢν τῆς δόξης, οὐ κρατούμενος ὑπὸ θανάτου ὡς πᾶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ καταργῶν τὸν θάνατον καὶ φῶς καὶ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν καὶ τὴν ἰδίαν ἡμῖν νίκην διδούς. 5 ὥστε καὶ ἀνάθεμα ἔστω πᾶς ὁ τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον οὐχ ὁμολογῶν εἶναι ἔνσαρκον θεόν, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ ἐξ ἀρχῆς ὄντα θεόν, ἄτρεπτον ἐν τῇ σαρκώσει καὶ ἀπαθὴ ἐν τοῖς πάθεσιν. ὁμοίως ἀνάθεμα ἔστω καὶ ὁ τὴν σάρκα τοῦ σωτῆρος μὴ λέγων ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἄκτιστον τῇ φύσει τὴν κτίσιν καὶ ἐξ οὐκ ὄντων. 6 τῇ δὲ πρὸς τὸν ἄκτιστον θεὸν ἐνώσει ὁ λέγων θεϊκὸν τὸ σῶμα καὶ προσκυνῶν κατὰ τὸ συναμφοτέρον ὡς ἓνα ἄκτιστον θεόν, μακάριος ἔσται. μὴ σκανδαλισθῆς ἐπὶ τῇ σαρκὶ καὶ τοῖς πάθεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἁσπμάτως προσκύνει τὸν μετὰ τοῦ ἰδίου σώματος προσκυνούμενον ὡς ἓνα καὶ μόνον υἱὸν τοῦ θεοῦ ἐξ αἰῶνος καὶ εἰς αἰῶνας. ὁμολογεῖν δὲ μεμαθήκαμεν καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. [ἀμήν.]

§ f. 71u von Julius erzbischof von Rom aus dem briefe an Prosdocius, dessen anfang also ist »Unser gedanke ist entsprechend der apostolischen überlieferung«:

184 (3) Wer nicht bekennt, dass der logos fleisch annahm, das aus Maria gebildet war, und (dass) deshalb gesagt ist im propheten »so spricht der herr, der mich bildete zum diener für sich von mutterleibe an, dass ich sammle Jacob« so soll er erkennen, dass er die vereinigung des logos mit uns läugnet, ohne welche es kein heil giebt.

III.

ENCYCLION
Lietzmann 292-93

ԵԳԿՅԿԼԻՈՆ

ΤΟΙΣ άπανταχοϋ επισκόποις τής καθολικής εκκλησίας, αγαπητοίς αδελφοίς, [Ιούλιος] έν κυρίω χαίρειν. Πέπεισμαι μέν, αγαπητοί αδελφοί, την πίστιν ήμών την περί τον κύριον και θεόν και βασιλέα εκ τής εκκλησιαστικής ιστορίας από του Ώσηε του προφήτου περί του θεού λόγου και του πατρός ώς περί κυρίου »ού μή εγκαταλείπω του εξαλειφθηναι τον Ιακώβ, ότι θεός ήγώ είμι και ούκ άνθρωπος έν σοι άγιος και ούκ είσελεύσομαι είς πόλιν· όπίσω κυρίου πορεύσομαι«. ταϋτα και δια τούτων όσα ό θεός λόγος ένανθρωπήσας προς τους άνθρωπον αυτόν άπλώς άγιον, άλλ' ού θεόν είναι. όμολογούντας »θεός ήγώ είμι και ούκ άνθρωπος«. 2 πιστεύω τή έν μιᾷ θεότητι και ουσία δοξαζομένη τε και προσκυνουμένη τριάδι, τουτέστι πατρί και υίῳ και άγίῳ πνεύματι, και τή έξ ούρανών καθόδῳ και έξ άγίας παρθένου Μαρίας σαρκώσει και έπιφανείᾳ του θεού λόγου και σωτήρος ήμών Ιησοϋ Χριστοϋ και έν ανθρώποις φανερώσει αυτού, όντος θεού και ανθρώπου, ούκ άλλου μέν θεού, άλλου δε ανθρώπου, αλλά μίαν ύπόστασιν και έν πρόσωπον του θεού λόγου και τής εκ Μαρίας σαρκός, εκ θεού και εκ γυναικός, του αυτού παθητοϋ τε και άπαθοϋς, σαρκί μέν πάσχοντος και τὸ ήμέτερον πάθος αναδεχομένου, θεότητι δε πάθος διαλύσαντος και θανάτῳ σωτηρίῳ τον ήμέτερον θάνατον καταλύσαντος, φωτίσαντος δε ζωήν και άφθαρσίαν πιστοίς δωρουμένου, μελλόντων αγαθών άπόλαυσιν και βασιλείας ούρανίου θεϊκής σύν και δόξη κληρονομίαν.

IV.

DE FIDE ET INCARNATIONE

Lietzmann 200-203

8 Wenn wir an das kommen gottes wahrhaftig glauben, ziemt es sich für uns, dies anzunehmen und nicht durch häresis zu sündigen. Der nämlich, der das kommen gottes mit dem munde bekennt und in seinen gedanken denkt, dass es ein mensch war, der vom weibe (geboren) wurde, wie wir, der aber (dabei) behauptet, dass es nicht gott war, der vom weibe geboren wurde, der ist gegen die gläubigen und wird unter die ungläubigen gerechnet. Uns aber ziemt es zu bewahren die göttliche überlieferung und nicht menschliche streitigkeiten. Denn nicht aus streitigkeiten sind wir gläubig geworden, sondern durch die göttlichen worte, welche zu uns kamen durch das zeugnis der seligen apostel, welche, als sie die übernatürliche herrlichkeit unseres herrn schauten und das himmlische zeugnis hörten, der welt verkündigten, dass gott fleisch ward (ἐσαρκώθη) und dass der logos fleisch ward (σὰρξ ἐγένετο) und dass der unsern herrn Jesus Christus belebende geist vaterlos war in seiner geburt auf der erde, weil es gott war, der vom himmel herabstieg, und nicht ein mensch, der aus menschlichem samen hervorsprosste. Menschensohn aber ward er genannt, göttliche herrschaft aber zeigte er, und durch das blut seiner hypostase erlöste er die ganze schöpfung und herrschte über die himmlischen und über die irdischen, und er hat einen thron über dem himmel und wird angebetet von den engeln und gepriesen mit dem heiligen geiste. 9 Wenn einer abirrt von denen, die so gelehrt haben, dessen κίνδυνος ist gross, denn er sagt, »selig ist, der sich nicht an mir ärgert«. Und es ärgert sich der, welcher um des fleisches willen und um seiner leiden willen den heiland verwandelt und ihn sich als menschen statt als gott denkt. Derjenige nämlich, der einen menschen nennt den, der geboren ward, und einen

menschen den, der gekreuzigt ward, zu einem menschen statt gott wandelt er ihn. Denn es ist nicht möglich zu finden von einem menschen das leben, das von gott (stammt). Denn leben spendet der, welcher litt, leben spendet der, welcher vom weibe geboren ward. Durch die geburt zwar von der einen schuf er leben für das weib, weil sie leben als frucht brachte für die welt, dadurch aber, dass er ein mann unter männern ward, erhob er die männer zur gemeinschaft seines lebens. Denn durch seinen zum leben, welches aus der auferstehung (erwächst). Deshalb, wenn die erlösung (eine tat) gottes ist und (ebenso) die erneuerung der welt, so ist es nicht (die tat) eines andern. Lebensspender aber ist der, welcher geboren und gekreuzigt ward. Nicht ein mensch war der, welchen Maria gebär, und nicht ein mensch war der, welchen die Juden kreuzigten, sondern gott war der, welcher vom weibe geboren ward, und gott war der, welcher von den Juden gekreuzigt ward.

V.

EPISTULA TERTIA
Lietzmann 307-310

LEBEN hat uns das evangelium bereitet, meine brüder, aus welchem wir gelernt haben, dass gott in die welt gekommen ist und die menschlichen dinge gewandelt hat zu göttlicher herrlichkeit und zu himmlischen erhabenheiten und zum himmelreich und zu seligem leben und zur ordnung der neuen schöpfung. Der nämlich, der in Christo ist, ist eine neue schöpfung, und alle die an Christus glauben, sind Christo gleichgeworden, denn diejenigen, welche seine herrlichkeit gesehen haben, sind seiner herrlichkeit gleichgeworden. Er verwandelt nämlich den leib unserer niedrigkeit in die ähnlichkeit des leibes seiner herrlichkeit durch die wirksamkeit seiner kraft, da ihm alles unterworfen ist. 2 Deshalb ärgere sich niemand an dem menschlichen σκῆμα und dem leiblichen leiden noch fasse er deshalb Christus als menschen auf, damit er nicht des lebens verlustig gehe; denn ein mensch erlöst die welt nicht, und das leiden eines menschen heiligt nicht die, welche auf ihn getauft sind. Wir alle sind ja auf den tod Christi getauft, indem wir glauben, dass der tod Christi der anfang des lebens geworden ist und auch unsern tod in leben gewandelt hat. Denn Christus hat den tod abgeschafft und unvergängliches leben leuchten lassen, wie geschrieben steht. Aber von den menschen vermag keiner den tod abzuschaffen noch leben leuchten zu lassen, wie auch David sagt »Wer ist der mann, der lebte und sähe nicht den tod und rettete seine seele aus der hand der hölle«. Wer aber nicht sich selbst zu retten im stande ist, wie sollte der im stande sein, andere zu retten? Und wer auch nicht einen einzigen erlösen kann, wie sollte der die welt zu erlösen vermögen? Denn weil die sünde im menschen wohnte, fand auch die folge des todes statt, »denn es herrscht der tod von Adam her und bis zu Moses auch über die, welche nicht in der

ähnlichkeit der übertretung des gebotes Adams gesündigt haben«. Nachdem nämlich Adam gesündigt hatte und in seiner sünde uns in seiner ähnlichkeit erzeugt hat, von da an ist das gesetz gottes über uns geblieben, worin er sagt »Von erde bist du und zur erde sollst du zurückkehren«. Aber auch Moses war nicht im stande den tod aufzulösen, sondern auch er war unter dem tode begriffen, und alle, die der herrschaft und dem gesetz des todes unterworfen waren, befreiten niemanden. Christus aber und seine güte gab den anfang des lebens, denn der geist der geburt des lebens gab den glauben an Christus, der nach seiner auferstehung den hl. geist durch sein anblasen gegeben hat: der hl. geist aber ist eine gabe gottes und nicht des menschen. 3 Wir wollen also glauben, wie es sich geziemt, an Christus, als an den sohn gottes der im leibe erschien, der der herr der propheten und der herr der engel ist, und darum dienet ihm, was im himmel und auf erden und unter der erde ist. Denn nicht einem menschen dienen die ἀρχαὶ und die herrschaften und die himmlischen kräfte, sondern gott, und jedes knie beugt sich ihm, das im himmel und auf erden und unter der erde ist, und jede zunge bekennet, dass Jesus Christus der herr ist zur ehre gottes seines vaters. Christus aber ist gott, der sich offenbart hat im fleisch, und er hat wie gott geredet und alles wie gott getan und ist der wahrhaftige sohn gottes, der das gesetz gegeben und gesprochen hat »ich sage euch« und der meer und wind und die unreinen geister schalt. Die menschen aber, welche gott oder göttliche kraft empfangen, geben nicht von sich selbst aus ein gesetz noch befehlen sie. Darum sagte Paulus »Nicht ich, sondern unser herr«, weil er den befehl von Christus brachte und nicht von sich; und wo er einen rat gab, da gab er ihn nicht von sich aus, sondern durch den geist, der ihm von Christus gegeben war, indem er sprach »Ich glaube nämlich, dass der geist gottes in mir ist«, und wiederum sprach er »Was suchet ihr einen beweis, dass es Christus ist, der in mir redet?« 4 Jeder also, der behauptet, dass Christus ein mensch war, in dem gott (wohnte), der ist ein gottloser, weil er sich unsern herrn Christus zu einem von den männern macht und die wahr-

haftigkeit seiner gottheit ändert, als ob er von gott angenommen und nicht wahrhafter gott wäre, der in unserer gestalt erschienen ist und unsere lebenspendende anbetung offenbart hat, dass wir Christus anbeten, weil er gott ist und nicht (weil) gott in ihm (gewesen wäre). Und der erkennt auch nicht, was herr und was knecht ist, und was erlöser und was erlöster, und was geist und was lebensspender, welcher (doch) Christus ist, wie der apostel gesagt hat, und was die lebendige seele ist die Adam war, und was der aus staub, und was der mensch von der erde, und was der himmlische und der vom himmel ist, der in menschengestalt erfunden ward wegen des von der jungfrau (stammenden) fleisches, an kraft aber gott war wegen des vom himmel (stammenden) geistes: ihm sei preis in ewigkeit, amen.

VI.

UNTERWEISUNG DES GLAUBENS VOM SELIGEN
VITALIS ERZBISCHOF VON ROM (= ANTIOCHIEN)

Lietzmann 273

CYRILL ALEX. de recta fide ad reginas 10 t. V 2, 51 Aub. 76, 1216 Migne. Օւիտալիւն էպիսկոպոսն Էկ տօյ քերի քիստեւոս լօցոյ (Zach. Rhet. h. e. IV 12: von Julius von Rom:)

172 Ἐτι δὲ καὶ περὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας τοῦ σωτῆρος πιστεύομεν, ὅτι ἀναλλοιώτου καὶ ἀτρέπτου μένοντος τοῦ θεοῦ λόγου τὴν σάρκωσιν γεγενῆσθαι πρὸς ἀνακαίνισιν ἀνθρωπότητος. υἱὸς γὰρ ὢν ἀληθῶς θεοῦ κατὰ τὴν αἰδίον ἐκ θεοῦ γέννησιν γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν καὶ ἔστιν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς τέλειος θεὸς κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιος τῷ πατρὶ καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν καὶ ὁμοούσιος ἀνθρώποις κατὰ τὴν σάρκα. Εἴ τις δὲ ἐξ οὐρανοῦ λέγει σῶμα ἔχειν τὸν Χριστὸν ἢ ὁμοούσιον τῷ θεῷ κατὰ τὴν σάρκα, ἔστω ἀνάθεμα. Εἴ τις μὴ ὁμολογεῖ τὴν τοῦ κυρίου σάρκα ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου καὶ ἀνθρώποις ὁμοούσιον, ἔστω ἀνάθεμα. Εἴ τις τὸν κύριον ἡμῶν καὶ σωτῆρα, τὸν ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα ἄψυχον λέγει ἢ ἀναίσθητον ἢ ἄλογον ἢ ἀνόητον, ἔστω ἀνάθεμα. Εἴ τις τολμᾷ λέγειν τὸν Χριστὸν θεότητι πεπονθέναι καὶ μὴ σαρκί, ὡς γέγραπται, ἔστω ἀνάθεμα. Εἴ τις διαιρεῖ καὶ χωρίζει τὸν κύριον ἡμῶν καὶ σωτῆρα καὶ λέγει ἕτερον μὲν εἶναι υἱὸν τὸν θεὸν λόγον καὶ ἕτερον τὸν ἀναληφθέντα ἄνθρωπον καὶ μὴ ὁμολογεῖ ἓνα καὶ τὸν αὐτόν, ἔστω ἀνάθεμα.

VII.

UNTERWEISUNG DES GLAUBENS VOM HEILIGEN
FELIX ERZBISCHOF VON ROM
Lietzmann 318-19

CONC. EPHES. v. j. 431 act. I. III 511a Labbé IV 1188c Mansi
= CYRILL Apolog. Anath. 6. III 851a Labbé V 44d Mansi. Φήλικος
τοῦ ἀγιωτάτου ἐπισκόπου Ῥώμης καὶ μάρτυρος ἐκ τῆς πρὸς Μάξιμον
τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν κλῆρον Ἀλεξανδρείας ἐπιστολῆς·

186 Περὶ δὲ τῆς σαρκώσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως·
πιστεύομεν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἐκ
τῆς παρθένου Μαρίας γεννηθέντα, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ
θεοῦ αἰδῖος υἱὸς καὶ λόγος καὶ οὐκ ἄνθρωπος ὑπὸ θεοῦ ἀνα-
ληφθεὶς, ἢ ἕτερος ἢ παρ' ἐκείνων· οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπον ἀνέ-
λαβεν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ἵνα ἢ ἕτερος παρ' αὐτόν, ἀλλὰ θεὸς
ῶν τέλειος γέγονεν ἅμα καὶ τέλειος ἄνθρωπος σαρκωθείς ἐκ
παρθένου.

BRIT. MUS. Add. 14663 f. 6v Unterweisung des glaubens vom
heiligen Felix erzbischof von Rom:

Über die fleischwerdung des logos und den glauben:
wir glauben an unsern herrn Jesus Christus, der geboren
wurde von der jungfrau Maria, dass er ewiger sohn gottes
und logos ist und nicht ein mensch, der von gott ange-
nommen wurde, dass er ein anderer neben ihm wäre. Denn
der sohn gottes nahm nicht einen menschen an, der ein
anderer neben ihm wäre, sondern indem er vollkommener
gott ist, wurde er zugleich vollkommener mensch indem er
fleisch wurde von der jungfrau. Wir glauben an Christus
Jesus indem wir ihn als gott bekennen in göttlicher natur,
nicht in gemeinschaft der gottheit. Denn er ist es, der
sich in göttlicher weise mitteilt und seinen jüngern den
heiligen geist einblies. Er ist es, der nach dem fleische
um unserer erlösung willen starb, er der auch von sünde
erlöste die, welche an ihn glauben. Er ist nicht ein mensch
wie wir, der von Gott angenommen wäre, sondern er ist
gott der die menschen erhöht wie geschrieben steht »der
herr erhöht die demütigen«. Herr nämlich ist er, der

von Maria geboren wurde, »durch den alles ist« wie Paulus
sagt; er ist der logos gottes. Wir verfluchen (?) aber die,
welche das leiden von der gottheit aussagen und die, welche
Christus einen gekreuzigten menschen nennen und nicht (be-
kennen, dass er) in seiner ganzen göttlichen hypostase (ge-
kreuzigt ward). [ende.]